

28
4-13

3177

1880

2010

2001

28

4-13

ՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԿՐՕՆՔԻՆ

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՔԱՐՈԶ

Ի ՊԱՏ. Կ. Դ. ԳԱՐԻԷԼԵԱՆԷ

ՏՊԱԳՐԵԱԼ

ԾԱԽԻԻՔ ԳՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՅ
ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՅԻՍԿԻՒՏԱՐ

ԹԻՒ Ա.

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ

Ա. Յ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ

1880

200

0-94

158
230-9
Լ. Մ. Կարապետյան
ԳՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԿՐՈՆՔԻՆ

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹԻՒՆԸ

28
9-13

ՔԱՐՈԶ

Ի ՊՈՏ. Կ. Դ. ԳՍԲՐԻԷԼԵԱՆԷ

ՏՊԱԳՐԵԱԼ

ՆԱԽԻԻՔ ԳՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՅ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ

Ա. Յ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ

1880

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ԳԵՐԱԶԱՆՅՈՒԹԻՒՆԸ

ԱԶԴ

Քրիստոնեայ երիտասարդաց միութիւնս յիւսկիւտար, նպատակ ունենալով երիտասարդաց բարոյականութեանը նպաստել ըստ Հափու իւր կարողութեան, այս անգամ կը հրատարակէ ընդդէմ անհաւատութեան դրուած այս քարոզը, որ ժամանակիս պահանջման համեմատ դրուած, եւ երեք մաս բաժնուելով խօսուած է Պատ. Կ. Գ. Գաբրիէլեանէ յիւսկիւտար երեք կիւրակէ: Եթէ միութիւնս քաջալերութիւն գտնէ իր այս ձեռնարկին մէջ, պիտի ջանայ ուրիշ շահաւէտ եւ կարեւոր գիրքեր իւրոյս ընծայել յօգուտ Հայ երիտասարդաց:

Ատենադպիր

Ատենապետ

Ա. Յ. ՃԺՊԱՆՈՐԷԱՆ. Գ. Ս. ԳԱԼԵՔԵՐԷԱՆ.

“Բանդէ անոնց վէճը թէ վէճին դէմ չէ, ու թէ ի՞նչ
 Դիւերը ու Բանդէն դադարեալը ըլլան” — Բ. Օր.
 ԼԲ. 31:

Այս խօսքը այն երգին մէկ մասն է որ Մովսէս սորվեցուց իսրայէլացւոց Քանանու երկրին սահմանագլխոյն վրայ: Ինքը փորձութեան եւ աշխատութեան երկար կեանքի մը վախճանին հասած էր, եւ աւետեաց երկիրը մտնելէն արգիլուելով՝ աստուածային առաջնորդութեամբ այս երգով իր ժողովրդեան համար կ'արձանագրէ Աստուծոյ բարութեան վրէպոյթիւն մը, նաեւ բուն իրենց ապերախտութիւնը, որ իրենց քովը մնայ բոլոր իրենց ապագայ սերունդներուն մէջ:

Սրբազան մատենագիրը վսեմաբար կը խօսի իսրայէլի Աստուծոյն վրայ ըսելով, “Մեր Աստուծոյն պատիւ տուէք”: Յետոյ դառնալով կը յիշէ Աստուծոյ իւր ժողովրդեան վրայ ի գործ դրած նախախնամական հոգովոյն:

30/39- ԼԵ. Կ.

13363. 58

Թեան օրինակները, մանաւանդ իբր արծուի
 Թեւերով աւետեաց երկիրը տանիլը: «Ինչպէս
 որ», կ'ըսէ, «արծիւը իր բոյնը կը գրգռէ, կը
 շարժի իր ձագերուն վրայ, իր Թեւերը կը տա-
 րածէ, զանոնք վրան կ'առնէ, ու Թեւերովը
 կը վերցընէ, անանկ ալ Տէրը միայն զանիկայ
 պտրտոյց, ու անոր հետը օտար աստուած
 չկար»: Իսրայելի Աստուծոյն իր Ժողովրդեան
 վրայ ունեցած բարձր խնամքը յիշէին ետքը
 կը բաղդատէ զանիկա մեր բնաբանին մէջ, իբր
 Իսրայելին Վէմը, բոլոր շրջակայ հեթանոս
 ազգաց աստուածներուն հետ, զորս կը կոչէ
 անոնց վէմը»: Եւ այս բաղդատութեամբ կը
 հաստատէ Աստուծոյ ունեցած գերազուշու-
 Թիւնը անոնց վրայ: Այս բաղդատութեան
 վկայութեանը համար կը գիմէ ոչ թէ Իսրա-
 յէլացւոց փորձառութեանը, այլ անոնց Թըշ-
 նամիներուն փորձառութեանը, կը գիմէ ա-
 նոնց դատմանը որք զօրաց Տէրոջը հակառա-
 կեցան: Կը հրաւիրէ որ անոնք խոստովանին
 անոր զօրութիւնը, վկայեն թէ Իսրայելի Աս-
 տուածը իրենց պաշտած աստուածներէն բար-
 ձրը է: Եւ կրնանք յիշել թէ այս վկայու-
 Թիւնը տուին Եգիպտոսի մոգերը՝ երբ ճշմա-
 րիտ Աստուծոյ ծառային Մովսէսին ձեռքովը
 գործուած հրաշքներուն դէմ դնելու բոլորու-
 վին անկարող ըլլալով՝ աղաղակեցին, «Աս
 Աստուծոյ մասն է».— այսինքն թէ՛ այս հը-

րաշքը Աստուծոյ ձեռքովը կ'ըլլայ: Այս վկա-
 յութիւնը նաև տուին փարաւոնի ձիաւորնե-
 րը՝ երբ Կարմիր ծովուն մէջ ահաբեկ եղած
 աղաղակեցին իրարու ըսելով, «Փախչինք Իս-
 րայելի երեսէն, ինչու որ ահա Եհովան ա-
 նոնց համար Եգիպտացւոց հետ կը պատերաղ-
 մի»: Թուի ինձ թէ ասոնց և ասոնց նման օ-
 րինակներու նկատմամբ է որ Մովսէս մեր բը-
 նաբանին պանծալի լեզուն կը գործածէ ըսե-
 լով, «Անոնց վէմը մեր վէմին պէս չէ, մեր
 Թշնամիները ... քանի՛ դատաւոր ըլլան»:

Եւ արդ՝ սիրելի ունկնդիրք, թոյլ տուէք
 ինձ այս մեր բնաբանը գործածել այն կարգի
 մարդոց համար որք բոլորովին աննման չեն
 ասոնց: Ըսել կ'ուզեմ անհաւատութեան դրո-
 չին ներքեւ եղողները: Սրբազան մատեանը
 մերժելով՝ բուն իրենց գրութիւնը ունին, ե-
 թէ գրութիւն կրնայ ըսուիլ: Արդ անոնց, և
 անոնց գրութեանը նկատմամբ աղատաբար
 կրնանք գործածել մեր բնաբանին լեզուն թէ,
 «Անոնց վէմը մեր վէմին պէս չէ, ու մեր Թըշ-
 նամիները ... քանի՛ դատաւոր ըլլան»:

Կը յուսամ թէ հոս անհաւատ չկայ. բայց
 արդէն այս երկրին մէջ վատթար դատաւա-
 րակութեամբ անհաւատութիւնը սկսած է, և
 հետզհետէ կը ծաւալի: Շատ վտանգ կայ որ
 անհաւատութեան անդունդը ընկղմի մեր աղ-
 զը և կորսուի: Երբ ազգի մը մէջ անապաշ-

տութիւն կայ, գիտութիւնը առանց կրօնական դաստիարակութեան ծաւալելով՝ անհաւատութիւն յառաջ կու գայ։ Արդ՝ քանի որ մեր ազգին մէջ կրօնական բարեկարգութիւն չըլլար, յայտնի է թէ անհաւատութիւնը պիտի զօրանայ, կրօնական զգացումները պիտի կորսուին, նիւթականութիւնը (մէթէրիէլիզմ) պիտի ամէն տեղ տարածուի, և ժամանակէ մը մեր ազգն ալ պիտի ընկղմի երկրորդ Գաղիական յեղափոխութեան մը սոսկումներուն մէջ։

Քրիստոնէական կրօնքը դեռ նոր մուտ գըտած էր Հայուն մէջ, մէկ կողմէն հեթանոսութիւնը և միւս կողմէն Պարսից կրակապաշտութեան օրէնքը դէմ ելան և դարերով պատերազմեցան։ Հայն իր կեանքը, իր հանգիստը, իր երկիրն և իր պարանոցը տուաւ անգութ սուրին առջև, բայց իր քրիստոնէական կրօնքը չփոխեց ոչ հեթանոսութեան հետ և ոչ Պարսկական դէնին հետ։ Ուստի այս երկու թշնամիք ամօթապարտ ետ դարձան Հայէն։ Հայն հարիւրաւոր տարիներ հռչակեց աշխարհի, թէ մարդու հոգւոյն սրբութեան պապակը զովայներու կրօնքը միայն քրիստոնէական կրօնքն է։ Համբալ Հայն կարծեց թէ հեթանոսութեան յաղթելէն ետքը ալ ուրիշ թշնամի չկար որ իրեն դէմ ելլէր։ Անկէ անմիջապէս ետքը ծիսապաշտութիւնն իր քայլը փոխեց

դէպ 'ի Հայն դալու։ Ծիսապաշտութիւնը հեթանոսութեան նման չեկաւ այլ տարբեր ըսկըգրունքով եկաւ և մտաւ քրիստոնէութեան մէջ։ Խառնեց Սուրբ գրքին խօսքերը, բարձրացաւ աւետարանական բեմերուն վրայ, յեղաշրջեց կրօնքին օրէնքները, և քրիստոնէական կրօնքը այնպէս կտրատեց և կարկատեց հնոտի և գծուծ կարկտանով որ այլանդակ հրէշ մը դարձուց զքրիստոնէութիւնն։ Ծիսապաշտութիւնը շատ կանուխ մեծ նախապատրաստութիւն ըրաւ ապագայ Հայ սերունդը հրապուրելու, այնպիսի ձև մը տուաւ քրիստոնէութեան, որ Հայն դիւրաւ յօժար եղաւ անհաւատութիւնը ընդգրկելու։ Եւ աս պիտի ըլլայ Հայուն մեծ և վերջին թշնամին։

Ազգին կործանումը ոչ թէ արտաքին թըշնամիներէ է, այլ անհաւատութենէ։ Եթէ անհաւատութիւնը թող տանք որ ծաւալի, 'ի վերջոյ պիտի տեսնուի որ Հայը այնչափ քնասկրած չէ կրակապաշտ Պարսիկներէ, Յոյներէ, և անգութ Գրդերէ, որչափ որ աւերիչ անհաւատութենէ։ Անհաւատութիւնը փիլիսոփայութեան պատրողական կերպարանքովը կու գայ կը մանէ մեր ազգին մէջ։ Մեր խեղճ Հայը դեռ փիլիսոփայութիւնը չհասկնալով՝ այնչափ կ'անկնածի անկէ որ կրօնքը անոր առջև կը խոնարհեցընէ և կ'արհամարհէ, կարծելով թէ կրօնք և փիլիսոփայութիւն իրարու

ներհակ են, և կամ թէ կրօնքը տգէտներու կամ ռամիկներու համար է: Արդ՝ գիտնական կարծուելու Հայք կ'ուզեն անկրօն նկատուիլ: Անգամ մը մէկը սա ծիծաղելի դիտողութիւնը բրած է հանրածանօթ Տոգ. Համլինի նկատմամբ թէ՝ «ի՜նչ զարմանք որ այս պիսի անձ մը՝ որ է շտեմարան գիտութեան, որ այնչափ կրօնասէր կամ բարեպաշտ մարդ մը ըլլայ»: Այո՛, Հայը հիմա սկսած է արհամարհանօք նայիլ Աւետարանին: Կը թուի ինձ թէ մենք հիմա մեծ գործ ունինք. ամենայն ճգամբ աշխատելու ենք մեր փրկարար կրօնքը փրկել և մեր ազգը աղատել անհաւատութեան անդունդին մէջ խորասոյդ ըլլալէ: Մեծ ջանք և պատրաստութիւն պէտք է անհաւատութեան աղտեղի հոսանքներուն դէմ գիմադրելու կրօնքին յաղթական ճշմարտութիւններովը:

Արդ՝ այսպէս ըլլալով հարկ է որ ատեն ատեն մեր սուրբ կրօնքին ապացոյցները հրատարակուին բեմերէն:

Անհաւատութեան դրօշից ներքեւ կայան առնողները կրնան իրենց իմաստութեամբը պարծիլ, և իրենց գիւտերուն գերամբարձութեամբը յաղթանակած կարծել, բայց փառք Աստուծոյ որ մենք ֆրիստոնեայքս անոնցմէ լուազոյն դիրք մը բռնած եմք. և կրնամք մեր սրտերուն ցնծութեամբը և յաղթանա-

կաւը Մովսէսի հետ ներդաշնակաբար ըսել, — «Անոնց վէմը մեր վէմին պէս չէ, ու մեր թըշնամիները — քանի՞ դատաւոր ըլլան»:

Ֆրիստոնեական կրօնքին բարձր գերադանցութիւնը և պատուականութիւնը կը տեսնուի շատ յայտնի հետեւեալ իրեք մասնաւոր բաներու մէջ.

Ա. Ապացոյցին Ռեզ:

Բ. Բարոյական ազդեցութեան Ռեզ:

Գ. Մարդան երջանկութեան Ռեզ:

Ա. Ապացոյցին Ռեզ: Անհաւատները ինչ որ ըսեն Սուրբ գրքին դէմ, անթեքելի իրողութիւն մըն է որ այս Աստուածաշունչ ըսուած օրհնեալ մատեանը մեղի կու դայ յստակ վկայականներով: Անոր ամէն մէկ տողին վրայ աստուածային կնիքը կայ, անոր ամէն մէկ էջը աստուածային սիրոյ կաթիլներովը ցօղուած է, բայց տակաւին անհաւատը կը մերժէ Սրբազան մատեանը: Եւ ինչո՞ւ: Վասն զի շատ բանաւոր մարդ մըն է, և իրօք չկրնար՝ առանց բանականութիւնը վատթարացնելու, ընդունիլ այսպիսի խարէական և անտեղի դրութիւն մը: Արդ սխիւնք և յառաջ տանինք մեր փաստաբանութիւնը: Եւ

1. Եթէ չկայ Աստուածային յայտնութիւն, ինչպէս որ անհաւատները կը պնդեն թէ չկայ, հոս զարմանալի բան մը կայ, այսինքն այսպիսի յայտնութիւն մը չըլլալը շատ

զարմանալի է: Եւ ինչո՞ւ: Շատ պատճառներ
 բոլ: Մէկը սա է. կան քանի մը ծանրակշիւ
 և կարևոր խնդիրներ մարդկային բնութենէ
 առաջարկեալ, որն որ բանին բնութեամբը չը-
 կրնար պատասխանուիլ առանց Աստուածա-
 յին յայտնութեան մը: Զորօրինակ. Ո՞ր է
 Աստուած, իմ ստեղծիչս, Ո՞վ է իմ էութեանս
 հեղինակը, և ի՞նչ է: Այս հարցումը
 ըրաւ Դիոնեսիոս, Սիրակուսայի բռնակալը,
 Սիմոնեթէսի՝ որ էր Յունաստանի եօթն ի-
 մասանոց մին: Փիլիսոփան օր մը խնդրեց այս
 նիւթին վրայ մտածելու. երբ օրը վերջացաւ,
 երկու օր խնդրեց, և ապա չորս — ժամանա-
 կը կրկնապատկելով: Երբ հարցուեցաւ թէ ին-
 չո՞ւ համար այսչափ ժամանակ խնդրեց, պա-
 տասխանեց թէ՝ «Տէ՛ր, որչափ որ կը խորհիմ
 այս նիւթին վրայ, այնչափ կը կորսուիմ անոր
 դժուարութեանը և անբաւութեանը մէջ»:

Բուն իսկ բանին բնութեամբը միայն Աս-
 տուած կրնայ յայտնել զԱստուած, և տակա-
 ւին անհաւատը կը մերժէ, Սուրբ գրոց ներ-
 չնչելութեան դադափարը: — Եւ ինքը բանա-
 ւոր մարդ մըն է:

Սակայն ուրիշ խնդիր մը որ մարդկային
 բնութիւնը կ'առաջարկէ, այս է, թէ մարդ մը
 ի՞նչպէս կրնայ Աստուծոյ առջև արդարանալ:
 Ի՞նչպէս կրնայ մարդ մը որ մեղաւոր է, իր
 մեղքերուն թողութիւնը ստանալ, և իւր ըս-

տեղծողին առջևը ընդունելութիւն գտնել:
 Ասիկա դարերով եղած է մարդկային մտքին
 ներկայացեալ ամենէն դժուարին և չփոթիչ
 խնդիրներէն մին: Հեթանոս փիլիսոփաները,
 և զարդիս երկրիս վրայ գտնուած իմաստնոց
 ոմանք, կը խօսին ապաշխարանքներու, ուխ-
 տազնացութեանց, արիւնոտ զոհերու, մեծա-
 դին նուէրներու, ապաշխարութեան և բարե-
 կարգութեան, և ասոնց նման բաներու վրայ:
 Բայց ասոնք ամէնը կարծիք են. և այսպիսի
 անբաւ կարևորութիւն ունեցող նիւթոյ մը մէջ
 կարծիքէն լաւագոյն բան մը կ'ուզեմ: Ես մե-
 ղաւոր մըն եմ: Կը զգամ մեղաւոր ըլլալս, և
 իմ մեղքերուս պատճառաւ տակնուվրայ կ'ըլ-
 լամ, և դողդ-դալով կը հարցունեմ թէ՞ մարդ-
 մը ի՞նչպէս կրնայ արդարանալ Աստուծոյ առ-
 ջևը: Ի՞նչպէս կրնամ ես, խեղճ բեռնաւոր-
 եալ մեղաւոր մը, իմ մեղքիս թողութիւնը
 գտնել, և իմ Աստուծոյս կողմը շահիլ:

Ուշադիր կ'ըլլամ, և պատասխան չկայ՝ Աս-
 տուծոյ գահէն ՚ի զատ ուրիշ տեղէ մը պա-
 տասխան չգա՛ր. — և առանց անոր խաւարի
 մէջ եմ. տխրութեամբ կը մեռնիմ և մահուան
 պաղ գետին մէջ ընկղմած՝ ինձ կը մնայ մի-
 այն ըսել մահամերձ Ագրիանոսի նման, «Ա-
 ւա՛ղ, իմ դողդոջուն, սիրելի, բաժնուող հո-
 գիս, ո՞ր կ'երթաս»:

Կ'ըսեմ թէ Աստուծոյ գահէն զատ չկայ

ուրիշ տեղ մը ուսկից պատասխան մը տրուի խռովեալ խղճմտանքը յագեցնելու: Ասիկա պարզ է: Օրինակով մը կրնանք լուսաբանել: Ես վնասեցի քեզ, ասոր վրայ մտածելով ցաւ կը դգամ, և կ'ուզեմ գիտնալ թէ ի՞նչ պայմաններով կրնամ քու սէրդ շահիլ, և քեզի հետ հաշտուիլ: Կը հարցունեմ քու ծառաներուդ: Անոնք այս նիւթին նկատմամբ բան մը չեն գիտեր: Անոնք միայն կարծիքներ կրնան յայտնել: Գուն, վշտացեալդ, կամ վնասեալդ, միայն կրնաս ըսել թէ ինչ պայմաններով կրնամ քու սէրդ շահիլ, կամ քեզի հետ հաշտուիլ: Այսպէս ալ Աստուած միայն կրնայ յագեցուցիչ պատասխան մը տալ այն խնդրոյն թէ՛ ի՞նչպէս կրնայ մարդ մը արդարաւնալ Աստուծոյ առջեւ: Եւ տակաւին անհաւատը կը ծիծաղի Աստուածային յայտնութեան գաղափարին վրայ, և կը պարծի թէ ինքը իմաստուն մարդ մըն է: Բայց շատ իմաստուն չէ. այո՛, շատ իմաստուն չէ:

2. Եթէ Աստուածաշունչը Աստուածային ներշնչելութեամբ գրուած չէ, հոս ուրիշ զարմանալի բան մը կայ որ մեկնութեան կարօտ է: Եւ այս է թէ այս օրհնեալ գիրքը Աստուածային յայտնութեան մը բոլոր նպատակներուն պատասխանող գիրք մըն է: Ձգեով աշխարհի ստեղծագործութեան, մեղքին ծագմանը, ժամանակի բաժանմանը, ջրհեղեղին,

և երկրագունդին նախկին պատմութեանը հետ կապակցեալ ուրիշ նիւթերու վրայ միմիայն բանաւոր տեղեկութիւններ տալը, զարմանալի բան չէ՞ որ Աստուածաշունչը ամենայնպէս և յագեցուցիչ կերպով կը պատասխանէ, ինչպէս որ ըսինք, բուն իսկ մարդկային բնութեանէն առաջարկեալ խնդիրներուն:

Ա՛ռ առաջին խնդիրը, Ո՛ր է Աստուած, իմ Ստեղծողս, կամ Ի՞նչ է Աստուած: Կը յիշէք Սիմոնիդէսին պատասխանը այս հարցումը ընող թագաւորին. «Տէ՛ր, որչափ որ կը խորհիմ այս նիւթին վրայ, այնչափ կը կորսուիմ անոր դժուարութեանը և ամբաւութեանը մէջ:» Արդ՝ այս հարցումը թէ՛ ի՞նչ է Աստուած, հարցուր Յիսուսի սիրած աշակերտին, ահա անիկա կը պատասխանէ թէ՛ «Աստուած սէր է:» Ի՞նչ գեղեցիկ, ի՞նչ վսեմ: Սակայն թէ կ'ուզես Աստուածային բնաւորութեանը վրայ աւելի ընդարձակ տեսութիւն մը ըստ Սուրբ Գրոց, այս է. «Աստուած հոգի է, անհուն, յաւիտենական, և անփոփոխ իր էութեամբը, իմաստութեամբը, զօրութեամբը, սրբութեամբը, արդարութեամբը, բարութեամբը, և ճշմարտութեամբը:» Ան վեհագոյն էակին վրայ ասկէ առաւել աղնիւ և առաւել կատարեալ նկարագիր մը կրնա՞յ ըլլալ: Եւ այս նկարագիրը Աստուածաշունչէն առնուելով, չա՞պացուցաներ թէ այս գիրքը աստուածային

կնիքը կրող դիրք մըն է : Եւ տակաւին անհաւատը կը մերժէ Աստուածաշունչը, վասն զի շատ իմաստուն մարդ է :

Միւս խնդիրը որ մարդկային բնութիւնը անձկութեամբ կը հարցունէ, սա է թէ՛ ի՞նչ պէս կրնայ մարդ մը Աստուծոյ առջեւ արդարանալ : Ի՞նչպէս կրնայ մարդ մը որ մեղաւոր է իր մեղքերուն թողութիւնը ստանալ, և իր Ստեղծողին սիրոյն արժանանալ : Վաղեմի փլիւխովաները, և այժմեան իմաստունները, ինչպէս որ ըսինք, ապաշխարանաց և ուխտագնացութեանց արժանեացը վրայ կը խօսին, և ապաշխարութեան ու բարեկարգութեան ազդուութեանը վրայ մեծ արժէք կը դնեն. բայց ասոնք Աստուածային երաշխաւորութիւն չունին. ասոնք միայն կարծիքական բաներ են, և վերաբանութեան ամբողջ ապացոյցը ասոնց դէմ է :

Օրինակի համար ունինք մարդ մը որ փափկակեաց կեանքով և շուայլութեամբ իր առողջութիւնը և ստացուածքը կորուսած է. և կը տեսնեմ թէ ոչ ապաշխարանքները, ոչ ուխտագնացութիւնները, ոչ ապաշխարութիւն, և ոչ բարեկարգութիւն, և ոչ ալ ասոնց ամենուն միութիւնը, կրնան իր ցոփութեան և շուայլութեան հետեանքները վերցնել : Ուրեմն ի՞նչպէս գիտեմ թէ ասոնք կրնան վերջընել մեղքին պարտական հետեանքները :

Բանին բնութեամբը, Աստուծմէ ՚ի զատ ուրիշ մէկը չկրնար զրուցել թէ ինքը ի՞նչ պայմաններով կը ներէ մեղաւորին և կ'ընդունի իր առջեւ, վասն զի Դրմէ ՚ի զատ ուրիշ մէկը չկրնար ըսել թէ ի՞նչ կը պահանջէ Աստուածային կառավարութեան պատիւը, կամ ի՞նչ պէս կրնայ յանցաւորին պատիժը ներուիլ առանց իր ստեղծած ուրիշ աշխարհներու և ըստեղծուածներուն հանդարտութիւնը վտանգի մէջ դնելու :

Արդ՝ Աստուածաշունչը այս նիւթին մէջ զարմանալի կերպով յատակ, լեցուն, և որոշ է, ինչպէս Սուրբն Պօղոս Անտիոքացոց ըրած ուղերձին մէջ կ'ըսէ, «Ուրեմն յայտնի ըլլայ ձեզի, մարդիկ եղբայրներ, որ ասոր միջոցովը ձեզի մեղաց թողութիւն կը քարոզուի, և ան ամէն բաներէն՝ որ Մովսէսին օրէնքովը չկրցաք արդարանալ, ասով՝ ամէն ո՛վ որ հաւատայ, կ'արդարանայ :» Գործ. ԺԳ. 38—40 : Դարձեալ կը գրէ Տիմոթէոսին թէ, «Աս խօսքը հաւատարիմ է՝ ու բոլորովին ընդունելութեան արժանի, որ Քրիստոս Յիսուս աշխարհք եկաւ մեղաւորները փրկելու, որոնց գլուխը ես եմ :» Եւ դարձեալ Հռովմայեցոց գրելով կ'ըսէ, «Ուստի մենք հաւատքով արդարացած ըլլալով՝ խաղաղութիւն ունինք Աստուծոյ հետ՝ մեր Տէրոջը Յիսուս Քրիստոսի հետ :» Գլ. Ե. 1 : Եւ դարձեալ՝ «Իսկ արդ-

դատապարտութիւն չկայ Բրիտանոս Յիսուսով եղողներուն՝ որոնք մարմնաւոր կերպով չեն վարուիր։” Գլ. Բ. 1։ Եւ այս ամէնը գեղեցկաբար կը ներդաշնակի մեր Տէր Յիսուս Բրիտանոսի այն խօսքերուն թէ՛ “Դնչու որ Աստուած անանկ սիրեց աշխարհը մինչև որ իր միածին որդին տուաւ, որ ամէն ով որ անոր հաւատայ՝ չկորսուի, հապա յաւիտենական կեանք ունենայ։” Գանի՛ բերկրալի են այս յայտնութիւնները։ Ի՞նչ լոյս կու տան փրկութիւն փնտռող մեղաւորին, ի՞նչ քաղցր ազատութիւն բռնաւորեալ հոգիին։

3. Եթէ Աստուածաշունչը Աստուծմէ ներշնչեալ գիրք մը չէ, ուրեմն զարմանալի բան մըն է որ այսպիսի գիրք մը բարոյական պատուիրանաց կատարեալ օրինադիրք մը ըլլայ։ Այս մասին կատարեալապէս անգուգական է, և եղական պարծանք մը ունի։ Քանզի կը համարձակիմ ըսել թէ երկրիս վրայ չկայ ուրիշ մատեան մը որ այսպիսի բարոյական օրէնքներ ունենայ։ Հեթանոս փիլիսոփաներուն և բարոյագէտներուն գրութեանց տեղեակ եղողներ քաջ գիտեն թէ բարոյական պարտականութեան նիւթին վրայ իրենց ունեցած գաղափարները զարմանալի կերպով տհաս և կոշտ են. ոմանք կը վաւերացնէին անձնասպանութիւնը և ոմանք մանկանց սպանութիւնը. և մինչև անդամ լուսաւորեալ, և բարդատմամբ

առաքինի Կիկերոն կ'ըսէ, “Օրինաւոր է փառքի համար կռուիլը։” Եւ ասիկայ ուրիշ բան չէ բայց միայն փառասիրութիւնը վաւերացընել։ Փառասիրութիւն, որուն ուղղակի համափառութիւնն է երկիրը արեան մէջ ողողել, և աշխարհը որբերով ու որբեւարներով լեցունել։ Փառք Աստուծոյ որ Աստուածաշունչը ասկէ մաքուր և լաւ բարոյականութիւն մը կը սորվեցնէ։

Ըսինք թէ Աստուածաշունչը բարոյական պատուիրանաց կատարեալ օրինադիրք մը կը պարունակէ։ Ասիկա ապացուցանենք։ Մեր փրկիչը Աստուածաշունչին բոլոր հրամանները երկու մեծ պատուիրանաց մէջ կը բովանդակէ։ Առաջին՝ Բոլոր Տէր Աստուածդ սիրես քու բոլոր սրտէդ, և քու բոլոր անձէդ, ու քու բոլոր մտքէդ, և քու բոլոր զօրութենէդ։ Եւ երկրորդ՝ Բոլոր ընկերդ սիրես քու անձիդ պէս։ Արդ՝ այս երկու պատուիրանները կը պարունակեն մարդէն պահանջուած ամէն պարտաւորութիւն։

Առաջինը։ Մեր Տէր Աստուածը սիրելու ենք գերադուռապէս։ Տեսէք թէ ինչպէս այս կը պարունակէ ամէն պարտաւորութիւն որ ունինք առ Ստեղծողն մեր։ Առաջինը համար ինձմէ կը պահանջուի հարապակի Աստուծոյ։ Ո՛րչափ գիւրիմ և ո՛րչափ բնական է հարապակի լինել այնպիսի մէկուն զոր գերադուռապէս կը

1004
(19101)
13363-18

սիրենք: Կը պահանջուի ինձմէ ապաշխարել իմ մեղքերուս վրայ: Սէրն է որ սիրտը կը բեկանէ, և կը հալեցնէ: Կը պահանջուի ինձմէ ընտրել զԱստուած իբր բաժին իմ հոգւոյս: Եթէ կը սիրեմ գինքը գերագունապէս, արդէն այնպէս ըրած եմ: Կը պահանջուի ինձմէ հնազանդիլ իր բոլոր պատուիրանացը. ո՞վ չդիտեր թէ սէրն է մեղ զուարթամիտ հնազանդութեան շարժողը:

Ա՛ռ երեւոյ՛ր պատուիրանքը, ֆու ընկերդ սիրես քու անձիդ պէս: Թող միայն այս պատուէրին երկայնութեանը ու լայնութեանը համեմատ դործուի, ստուգիւ նիգերու, կղպանքներու, բանտերու, տանջանարաններու պէտք պիտի չըլլայ: «Սէրը», կ'ըսէ առաքեալը, «իր ընկերին չարութիւն չըներ, ուրեմն օրէնքին լրումը սէրն է» Այո, թող սիրոյ մեծ օրէնքովը դործուի իր պահանջմանց բոլոր երկայնութեամբը և լայնութեամբը, և ահա մարդը կ'ըլլայ հրեշտակ ու երկիրը՝ դրախտ:

Վերջապէս, առ Աստուած և առ մարդ բոլոր պարտաւորութիւնք Աստուածաշունչին մէջ մէկ բառի մը մէջ կը բովանդակուին և այն բառն ալ ո՛րչափ պարզ, ո՛րչափ աղէկ կը հասկցուի գիտուններէն և տղէտներէն, քաղաքակրթեալներէն և բարբարոսներէն, երեք տարուան տղէ մը և եօթանասուն տարուան ծերունիէ մը, այն է Սէ՛ր: «Դնչու որ», կ'ըսէ

առաքեալը, «օրինաց լրումը սէրն է»: Միթէ ասիկա Աստուածային դրոշմը չէ՞: Տակաւին անհաւատը կը մերժէ Աստուածաշունչը: Թէ որ կրնայ, թող աւելի աղէկը գրէ:

Ասիկա ինձ կը յիշեցնէ Լորտ Լայդլտըն, որ անհաւատներու խումբէն ըլլալով՝ որոշուեցաւ որ Աստուածաշունչը այրէ: Ձեռքը առնելով գիրքը մօտեցաւ հնոցին, բայց դարձեալ խորհելով՝ ետ դարձաւ և գիրքը կրկին իր տեղը դրաւ: Երբ իրեն հարցուեցաւ թէ ինչու համար կրակը չնետեց, այս նշանաւոր գիտողութիւնը ըրաւ, «Չայրենք այս գիրքը մինչև որ լաւագոյն մը կարենանք ձեռք ձգել»: Եւ իրաւամբ կրնանք ըսել թէ՛ «Անոնց վէմը մեր վէմին պէս չէ, ու մեր թշնամիները ... Բ՜նէ՛ դատաւոր ըլլան»:

4. Եթէ Աստուածաշունչը Աստուծմէ ներշնչեալ չէ, շատ տարօրինակ և անմեկնելի բան մը չէ՞ որ այնչափ հրաշքներ գործուած ըլլան ՚ի հաստատութիւն անոր ճշմարտութեանցը: Հրաշքներ գործուեցան բաց օրերու մէջ, թշնամեաց առջև, և ամենախիստ քննադատութեանց ենթարկուեցաւ: Արդ՝ կամ այս հրաշքները գործուեցան, կամ չը գործուեցան: Եթէ գործուեցան անատենը բանը որոշ է, խնդիրը լուծուած է. քանզի հրաշքները զանոնք գործողներուն Աստուծմէ խրկուած ըլլալուն ամենայստակ վկայական

ներն են : Եթէ չգործուեցան, ի՞նչպէս կրնայ
ըլլալ որ անոնց վրայ այնպիսի մանրամասն
պատմութիւն մը կ'ունենանք : Ի՞նչպէս կրնայ
ըլլալ որ անոնք կը վկայեն այնչափ ակնա-
տես վկաներ, որոնցմէ շատերը իրենց պնդած
իրողութեանց հաստատութեանը համար մար-
տիրոսուեցան : Մանաւանդ ի՞նչպէս կրնայ ըլ-
լալ որ այն հրաշքները այնպիսի հզօր ազդե-
ցութիւն մը ունեցան երկար ատենէ 'ի վեր
հաստատեալ դրութեանց և մարդկային կրից
այնպիսի հակառակ վարդապետութիւնները
տարածելու մէջ : Եւ թող չմոռցուի թէ 'ի յի-
շատակութիւն այս հրաշքներէն ոմանց, ունինք
յիշատակներ որ մեզի հասած են. զորօրինակ,
Շաբաթը՝ որ եօթներորդէն շաբթուան առա-
ջին օրուան փոխուած է : Ասիկա Քրիստոսի
յարութեանը այն մեծ հրաշքին մնալուն յի-
շատակն է որ ամէն կիրակի կը յիշատակուի :
Եւ տակաւին անհաւատը ապացոյց կ'ուզէ :

Յ. Եթէ Աստուածաշունչ գիրքը Աստուծ-
մէ ներշնչեալ գիրք մը չէ, ի՞նչպէս պիտի մեկ-
նենք այն իրողութիւնը թէ այս գիրքը կը պա-
րունակէ հինգ կամ վեց հարիւր մարդարէ-
ութիւններ որոնք բառ առ բառ և նշանաւոր
կերպիւ կատարուած են :

Օրինակի համար, Իսմայէլի համար մար-
դարէութիւն եղած է թէ անիկա մեծ ազդ
մը պիտի ըլլայ, թէ անիկա վայրենի մարդ մը

պիտի ըլլայ, և թէ անոր ձեռքը ամենուն վը-
րայ, ու ամենուն ձեռքն ալ անոր վրայ պի-
տի ըլլայ, և թէ անիկա իր բոլոր եղբայրնե-
րուն առջևը պիտի բնակի (Ծն. Ժ. 2. 12), այ-
սինքն բնաւ պիտի չնուաճուի, կամ պիտի
չհպատակեցուի : Արապներուն վրայ տեղեակ
եղողները գիտեն թէ այս մարդարէութիւն-
ները բառ առ բառ կատարուեցան : Եւ իրենց
միշտ պահելու անկախութեանը նկատմամբ
զարմանալի է որ, թէպէտ մասնաւոր ճիգեր
եղան այլևայլ դարերու մէջ զօրաւոր միա-
պետներու ձեռամբ զանոնք նուաճելու կամ
հպատակեցնելու, սակայն վերջապէս այս բո-
լոր ճիգերը անյաջող եղան : Սեսոսդրիս, Կիւ-
րոս, Պոմպէոս, Տրայիանոս, և շատ ուրիշ մեծ
աշխարհակալներ, զանոնք նուաճել ուղեցին,
բայց բնաւ չյաջողեցան : Արապները այժմ
թէպէտ թափառական և դողութեամբ ապրող
են, բայց տակաւին անկախ ժողովուրդ են.
վայրենի էշուն նման, որ անապատները կը
բնակի, լեռներուն վրայ կ'արածի, և կանան-
չեղէններ կը փնտռէ :

Նաև Նինուէի, Բաբելոնի, Տիւրոսի և Ե-
գիպտոսի նկատմամբ եղած մարդարէութիւն-
ները ճշդիւ կատարուած են : Անոնց ներկայ
վիճակը արդի ճանապարհորդաց վկայութեա-
նը նայելով, ճիշդ այնպէս է ինչպէս որ մար-
դարէացեալ էր այնքան հազար տարիներ յա-

աւջ : Եգիպտոսի նկատմամբ իրողութիւն մը յիշենք :

Մարգարէն Եղեկիէլ իր մարգարէութեան ԽԹ. 15-ին մէջ կ'ըսէ թէ՝ «Եգիպտոս մէյմընալ աղգերուն վրայ պիտի չբարձրանայ» : Ասիկա շատ յանդուգն մարգարէութիւն մը կ'երևնայ երբ այս մարգարէութեան ժամանակը մտածենք . բայց Եգիպտոսի յետագայ պատմութիւնը ճշդիւ կը համաձայնի այս մարգարէութեան : Բայց իմ յառաջ բերելու կէտս այս է . Շատ տարիներ չեղաւ որ Մէհմէտ Ալի Եգիպտոսի փաշան Օսմանեան կայսրութիւնը հիմն 'ի վեր տապալելու կէտին հասած էր , և պիտի ըներ , եթէ Բուսիոյ , Բրուսիոյ , Աւստրիոյ , և Մեծին Բրիտանիոյ վեհապետները միջամտութիւն չընէին : Եւ այս վեհապետները այս բանը ըրին , ոչ թէ մարգարէութիւնը կատարելու , այլ զօրութեան հաւասարակշռութիւնը պահելու համար :

Մեսիային վրայով եղած մարգարէութիւնները երկու հարիւրի չափ են , որ մանրամասն ճշդութեամբ կատարուած են մեր օրհնեալ փրկչին վրայ : Անոնցմէ միայն մէկ քանիները յիշենք : Անոր վրայով մարգարէութիւն եղած է որ իր ժողովուրդէն , Հրեաներէն , պիտի նախատուի և մերժուի , թէ անիկա ժողովուրդներուն , այսինքն հեթանոսներուն դրօշակ պիտի կանգնէ (Ես. ԽԹ. 22) , թէ ժողովուրդ-

ները , այսինքն հեթանոսները Անոր պիտի հռնաղանդին (Ծն. ԽԹ. 10) և հեթանոսները անոր անուանը պիտի յուսան : (Մատ. ԺԲ. 17-21) :

Արդ ասիկա մարգարէութիւն է : Ի՞նչ է պատմութիւնը : Ճշդիւ համաձայն է մարգարէութեան : Քրիստոս իր ժողովուրդէն , Հրեաներէն , պիտի անարգուէր ու մերժուէր : Ահա Յովհաննէս կ'ըսէ , «Իրեններուն եկաւ և իրենները Զինքը չընդունեցին» : Եւ Ղուկաս կ'ըսէ թէ «Մեծածայն աղաղակներով ոտք կը կոխէին , ու կ'ուզէին որ անիկա խաչուի» : Քրիստոս հեթանոսաց դրօշակ պիտի կանգնէր : Եւ չէ՞ որ Տարսոնայի Սողոս դարձի դալով հեթանոսաց մեծ առաքեալը եղաւ : Դարձեալ հեթանոսները անոր պիտի հնաղանդէին : Եւ որո՞նք են որ հիմա Քրիստոնէական հաւատքը կը դաւանին : Անոնք հեթանոսները չէ՞ն : Քիչ Հրեաներ , սակայն շատ հեթանոսներ : Կիրակի առաւունքը բիւրաւոր սրբաբաններ կը բացուին , և տես ո՞ր բազմութիւններ խաչին դրօշակին բոլորովը կը հաւաքուին : Ասոնք Հրեայ են , չէ՞ որ հեթանոսներ են : Բայց ըսուած է թէ հեթանոսները անոր անուանը պիտի յուսան : Մենք ամէնքս հեթանոսներ ենք , և ուստի կը հարցունեմ թէ փրկութեան համար որո՞ւ կը յուսաք : Անոր վրայ չէ՞ ձեր յոյսը որ Հրեաներէն անարգ-

ուեցաւ և մերժուեցաւ: Ես ալ հեթանոս մըն եմ, և չեմ ամէնար ըսելու թէ այս նոյն օրհնեալ Փրկիչը իմ միակ յոյսս է: Տուր ինձ զՔրիստոս, եթէ ոչ կը մեռնիմ:

Այսօր, ուրեմն մեր աչքերուն առջևը, և մեր սրտերուն մէջ, ունինք վկայութիւն թէ մարդարեւթիւնները ճշմարիտ են և Աստուածաշունչը ճշմարիտ է: Եւ տակաւին անհաւատը կը մերժէ այս սրբազան մատենան: Եւ ինչո՞ւ: Որովհետեւ խեղճով կը քալէ, և չկրնար առանց իր խելքը անարդելու, այսպիսի անտեղի դրութիւն մը ընդունել: Ո՛հ, եթէ չեմ սխալիր, երբ վիշտերը զինքը աւելի զգաստ ընեն, և մահուան մօտ տեսարանը զինքը աւելի խորհող ընէ, անատենը հիմակուրնէ աւելի յստակ պիտի տեսնէ Աստուածաշունչին ճշմարտութեան վկայութիւնը: Նման այն անհաւատին որուն երբ հարցուց իր մահամերձ աղջիկը թէ արդեօք իր բարեպաշտ մօրը սորվեցուցածի՞ն հաւատալու է, պատասխանեց արցունքով թէ՝ «Աղջիկս, աւելի աղէկ կ'ընես որ մօրդ սորվեցուցածներուն հաւատաս»: Ո՛հ, ո՛րչափ պարզ և ո՛րչափ յարմար է մեր բնաբանը թէ՝ «Անոնց վէմը մեր վէմին պէս չէ, ու մեր թշնամիները ... Բա՛ն» զատաւոր ըլլան»:

Բ. Քրիստոնէական կրօնն եղական գերազանցութիւնը
իւրեանսէ նաև իր բարոյական ազդեցո՞ւ
թեանը վրէժ:

Եւ հոս, եթէ չեմ սխալիր, հասարակաց կամ հանրական զգացումը մեր կողմն է: Թող կատարեալ անհաւատ մը դարձի դայ ճշմարտապէս և ըլլայ իրական Քրիստոնեայ մը, ո՞չ ապաքէն բոլոր մարդիկ պիտի ակնկալեն անոր բարոյական բնաւորութեանը մէջ զարգացում մը տեսնել: Սակայն, ընդհակառակն, թող իրական Քրիստոնեայ մը (եթէ կարելի ըլլայ) կատարեալ անհաւատ մը ըլլայ, և կա՞ն երկրիս վրայ մարդ մը որ ակնկալէ զարգացում մը անոր բարոյական բնաւորութեանը մէջ: Ո՞չ ապաքէն բոլոր մարդոց մէջ կասկած պիտի արթնայ թէ այդ մարդուն բարոյական զգացումները պիտի թուլնան, և բարոյականութիւնը պիտի եղծանի:

Մինչև անգամ նոյն ինքն անհաւատը շատ անգամ ստիպեալ է յարգանք խոնարհիլ Քրիստոնէական դրութեան առջևը՝ անոր բարոյական ազդեցութեանը նկատմամբ:

Զորօրինակ, ըսենք թէ մահամերձ վիճակի մէջ եղող անհաւատ մը կ'ուզէ իր որդւոցը կտակ ընել, և անձկանօք փափաքելով որ իր զաւակացը խաբէութիւն չըլլայ՝ կ'ուզէ արդարասէր մարդ մը որ ըլլայ իր կտակին դոր-

ծատէրը, աւելի չպիտի⁶ ընտրէ այն մարդը որ ինք կը հաւատայ թէ իրական փրիստոնեայ մըն է, քան թէ յայտնի համարձակ անհաւատ մը: Արդ՝ հարկ չէ այս կէտին վրայ ընդարձակօրէն խօսիլ: Այս բաները հատորներ կը լեցունեն: Իրօք ընդհանրական զգացումը սա է թէ՛ թէպէտ փրիստոնէական կրօնին հետեւողները թերի են, և անոնցմէ ոմանք շատ թերի են, տակաւին նոյն իսկ փրիստոնէութիւնը ամենադերազանց և սքանչելի դրութիւն մըն է, թէ բարոյականութեան չափը կը բարձրացնէ, և ունի ուղղակի և զօրաւոր հակամիտութիւն մը իրօք և ճշմարտապէս և նոր բարոյական ազդեցութեանը ներքև եղող բոլոր մարդոց սիրտը մաքրելու և բնաւորութիւնը զարգացնելու: Եւ ուստի ակնկալելի է որ փրիստոնէութեամբ մարդիկ ըլլան լաւագոյն այրեր, լաւագոյն կիներ, լաւագոյն տէրեր և լաւագոյն ծառաներ. այո՛, ամենայնիւ լաւագոյն:

Այս է հանրական զգացումը. և արդ կ'ուզեմ ցուցնել որ այս հանրական զգացումը լաւ հիման վրայ հիմնեալ է: Ասիկա կ'ուղենմ ձեռնարկել անոր պատուիրանացը բնաւորութեանէն, և շարժառիթներուն զօրութենէն:

Յայտնի է թէ պատուէրները որչափ կատարեալ ըլլան, այնչափ երջանիկ կ'ըլլայ անոնց ազդեցութիւնը բարոյական բնաւորու-

թեանը վրայ: Մեր անցեալ շարթուան քաւողին մէջ ցուցըցինք թէ Աստուածաշունչին պատուէրները բացարձակ կատարելութեան կնիքը կը կրեն: Գիտեմ որ անհաւատները առարկութիւն կ'ընեն Աստուածաշունչին դէմ ըսելով թէ «Աշխարհի մէջ ամենէն անբարոյ յական գիրքն է»՝ Բայց եթէ կարգաս բոլոր հին փիլիսոփայից գրքերը բարոյականութեան նկատմամբ և բաղդատես զանոնք Աստուածաշունչին բարոյականութեանը հետ, պիտի տեսնես որ իրօք բարոյականութեան կատարեալ գիրք մըն է Աստուածաշունչը: Ուրիշ արտաքին գրքերէն և ոչ մին ուէ նկատմամբ կրնայ բաղդատուիլ Աստուածաշունչ գրքին հետ: Կ'ընդունինք թէ Հին Կտակարանը կը պատմէ անբարոյական գործքեր. բայց ասիկա ապացոյց է իր անաչառութեանը, և հարկաւ մարդկային ազգին վրայ դրուած ամէն անաչառ պատմութիւն նոյնպէս պարտի ընել: Խնդիրը աս է թէ արդօք այն անբարոյական գործքերը այնպիսի⁶ կերպիւ կը պատմեն որ լրջամիտ ընթերցողին մտքին վրայ դէշ տալաւորութիւն կ'ընեն: Եթէ այսպէս է, և եթէ Աստուածաշունչը անբարոյական գիրք մըն է որ դեռ հաստատութեան կարօտ է, ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ զայն կարգալով միլիոնները անբարոյականութենէ բարոյականութիւն բերուած են, և ասիկա այնպիսի իրողութիւն մըն է զոր

անաչառ մարդիկ չեն կրնար ուրանալ: Քրիստոնէական երկրի մէջ բնակող ամէն մարդ պիտի խոստովանի (եթէ հակառակը խօսելուն մէջ նպատակի մը պատասխանող բան մը չունի) թէ անոնք որ Աստուածաշունչը կը կարդան, անոր վարդապետութեանցը կը հաւատան, և կը նկրտին իրենց կեանքը ձուլել անոր պատուէրներովը, հասարակութեան ամենէն զգաստ, ուղիղ և օգտակար անդամներն են, և թէ ընդհակառակն, անոնք որ Աստուածաշունչը չեն յարգեր, և կը մերժեն զայն իբր կանոն իրենց կենացը, ընդհանրապէս խօսելով, անոնք ամենամեծ մոլութեանց անձնանուէր եղած են: Ստուգիւ շատ զարմանալի բան մըն է որ անբարոյական գիրք մը յարգող և սիրող մարդիկ սորվին բարոյականութիւն 'ի կիր արկանել, և զայն չյարգող և չը սիրող մարդիկ հակառակը սորվին: Յիրաւի, ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ անհաւատներուն սկզբունքները և տրամաբանութիւնները՝ թէպէտ շատ անգամ բնական և ստացական մեծ կարողութիւններ իրենց մէջ կը պարունակեն, հազիւ տալաւորութիւն կ'ընեն զգաստ մարդոց վրայ: Պատճառը այն չէ՞ որ այն մարդիկ և իրենց գաղափարները մարդոց ծանօթ են: Ինչո՞ւ համար է որ շատ կը խօսուի Նոյայ, Դովաայ, Դաւթի, Յովնանու, Պետրոսի և այլոց անկմանցը վրայով: Նոյն բաները հեթանոս փիլի-

լիսոփայից, կամ արդի անհաւատից մէջ ուշադրութիւն դրաւող բաներ չեն: Մեր հակառակորդներուն այս նիւթերուն վրայ բոլոր խօսածները բացորոշ կ'ապացուցանեն թէ այսպիսի օրինակներ մեր մէջ աւելի եղա՞ն են քան իրենց մէջը: Մեր մէջը երբեմնական են, և խորին ապաշխարութեան կ'առաջնորդեն: Տղու մը զգեստներուն վրայ եղած բիծերը ուշադրութիւն կը դրաւեն, սակայն ցեխի մէջ շաղախեալ կենդանիին աղտեղի վիճակը ոչ ոք 'ի նկատի կ'առնէ իբր սովորական բան մը: Գաղիացի մատենագիրը Լինկէ, առ վոլտէրըրած մէկ ուղերձին մէջ, կ'ըսէ, «Կը համարձակի՞ս ըսել թէ փիլիսոփայական ընտանեաց մէջ կարող ենք աեսնել որդիական յարգանաց, ամուսնական սիրոյ, բարեկամութեան մէջ անկեղծութիւն և ծառայից մէջ հաւատարմութեան օրինակները: Եւ եթէ այսպէս ընել ուղեւ, ո՞չ ապաքէն քու խիղճդ, և փորձառութիւնդ պիտի արգելու այդ ստութիւնը դեռ քու շրթունքներդ չարտասանած:»

Արդ՝ անհաւատները ինչ որ կ'ուզեն ըսել թող ըսեն Աստուածաշունչին և Քրիստոնէութեան դէմ, մենք անոր ճշմարտութիւնը և դերազանցութիւնը կը ճանչնանք ոչ միայն իր օրէնքներուն բնութենէն, այլ անոր յառաջ բերած արդիւնքներէն:

Բայց փրիստոնէութեան գերազանցութիւնը աւելի կրնանք ցուցնել երբ անոր շահնակներէն վրայ մեր ուշադրութիւնը կը դարձունենք:

Աշխարհիս մէջ գործի երեք սկզբունքներ կան, որք են երկիւղ, շահ, և սէր: Երկիւղը իբր գործքի սկզբունք իրօք շատ զօրաւոր է. բայց ասիկա կը գործէ երբ գաւազան երկընցած է: Շահն ալ շատ զօրաւոր սկզբունք է, բայց ասիկա ամէն պարագայից մէջ գործելու չափ զօրաւոր չէ. վասն զի մարդ մը կարելի է որ զիտնայ ուղիղը, տակաւին ընէ սխալը: Կարելի է որ զիտնայ թէ այսինչ ընթացքը կրնայ յառաջ տանիլ իւր ամենաբարձր շահերը, բայց շահու սկզբունքը կարող կ'ըլլայ իր վրայ իշխել կամ տիրել բաւական զօրաւոր չըլլալուն պատճառաւ: Սակայն տակաւին կը մնայ սկզբունք մը, և այն է Սէր. և որպէս զի հասկնանք անոր ճշմարիտ բնութիւնը և զօրութիւնը, տես այդ գործովալի մայրը, սիրելի Յովսէփ մը, կամ փոքրիկ Բենիամին մը ունի որ խիստ հիւանդ է: Տեսն այդ մանկան մայրը. կրնամ ըսել քեզի թէ ո՛ւր կրնաս գտնել զանիկա գիշեր և ցորեկ. ոչ խանութը, ոչ դրացիին տունը, և ոչ ալ եկեղեցին. ո՛չ. այլ կը գտնես զանիկա իր տաղնապալից զաւկին մահճին քովը:

Սրդ ի՞նչ բան է որ զանիկա այն տեղը կը

կապէ: Ի՞նչ բան է որ զանիկա այնչափ բարեբար կ'ընէ և իր ուշադրութիւնը անընդհատ: Երկիւղն է: Գլխուն վրայ գաւազան չկայ: Շահն է: Շահու գաղափարը երբեք չկայ մտքին մէջ: Ուրեմն ի՞նչ բան է: Սէրն է: Այո՛, սէրն է որ մայրը կը կապէ իր հիւանդ զաւկին մահճին: Սէրն է որ իրեն հաճութիւն կու տայ իր փոքրիկ զաւկին համար ամենէն սաորին գործեր կատարելուն: Մէկդի առ այդ մայրը, ըսէ որ ասիկա ընելու համար զօրաւոր բաղաւժ մը պէտք է, Հերքիւլէսի բազուկը երկնցուր, և այդ մայրը քաշէ հանէ իր զաւկին քովիկէն և դի՛ր անոր տեղը վարձկան մը: Տո՛ւր ճոխ վարձքեր, և սպառնացիր ամենասոսկալի պատիժներ այդ վարձկանին, կը համարձակիմ ըսելու թէ չկայ վարձկան մը երկրիս վրայ որ բռնէ մօր մը տեղը: Եւ ի՞նչու: Այո պարզ պատճառաւ թէ՛ մայրը մարդկային սիրտը յուզող և կենդանացնող ամենազօրաւոր զգացման այսինքն՝ սիրոյ, ազդեցութեանը ներքեւ է:

Ստուգիւ սիրոյ նման այնչափ զօրաւոր, այնչափ միօրինակ, և այնչափ տեւական սկզբունք մը չկայ. և մանաւանդ ո՞վ չգիտեր թէ սիրոյ թելադրած ծառայութիւնը ուրիշ ամէն ծառայութիւններէն ամենէն հաճելին և բաղձալին է: Այո՛, ոչ երկիւղ, ոչ շահ, այլ սէր: Սէրը, կ'ըսէ առաքեալը, օրինաց լրումն է:

Եւ այս սկզբունքը աւելի նշանաւոր ընելու համար, զանիկա զարթուցանելու և մարդկային հոգւոյն վրայ անոր ազդեցութեանը նոյնպէս զօրութիւն մը և մշտնապէս տալու համար, Աստուած ինքը մեր առջեւ դրաւ սիրոյ օրինակ մը, իւր Որդին, իւր միածին և սիրելի Որդին մեր վերկութեանը համար մեղի տալովը :

Արդ՝ ո՛վ արդարամիտ մարդ, խօսէ : Այսպիսի կրօնք մը Աստուծոյ եկած կրօնքի չնմանի՞ր : Եթէ ուէ կրօնք մը կրնայ երջանիկ ազդեցութիւն մը ունենալ բարոյական բնաւորութեան վրայ, ո՞չ ապաքէն այն կրօնքը ըլլալու է, որուն բոլոր պատուէրները «իսկ» մէջ բովանդակեալ են : Եւ տակաւին անհաւատը ապացոյց կ'ուղէ :

Աստուածաշունչին մէջ՝ մարդուն բարոյական բնաւորութեանը վրայ ներգործելու համար բերուած շարժառիթները կարելի եղած ամենազօրաւորներն են : Այս ճարտասանական ձև մը չէ, սնոտի զրաբանութիւն մը չէ. պարզ, անուրանալի իրողութիւն է : Ահա ապացուցութիւնը : Սուրբ Գրոց մէջ առաքինի կենաց շարժառիթները Աստուծոյ՝ առնուած են : Այո՛, և արդ տիեզերաց մէջ Աստուածաշունչին յայտնած Աստուծոյ մեծ աստուած մը կա՞յ : Անոնք երկինքի ցնծութիւններէն առնուած են : Այո՛, և արդեօք կա՞յ երկնից

ցնծութիւններէն մեծագոյն ցնծութիւններ : Անոնք դժոխքին մէջ դատապարտեալ հոգիներուն տանջանքներէն առնուած են : Այո՛, և արդեօք դժոխքին մէջ դատապարտելոց տանջանքներէն աւելի տանջող տանջանքներ կա՞ն : Անոնք Գրիստոսի սէրէն առնուած են : Այո՛, և արդեօք կա՞յ Գրիստոսի սիրոյն նման այնչափ զօրաւոր, այնչափ սրտաշարժ, այնքան հոգին նուաճող սէր մը, որ ըստ Սուրբ Գրոց խաչին վրայ մեր տեղը մեռաւ : Այն շարժառիթները յաւիտենականութենէն առնուած են : Այո՛, և կա՞յ արդեօք յաւիտենականութենէն առաւել երկար տեղութիւն մը :

Այսպէս կը տեսնենք որ Աստուածաշունչին մէջ սուրբ կեանքի մը շարժառիթները ոչ միայն առնուած են երեք աշխարհներէ, այն է երկինքէն, երկրէն և դժոխքէն, միով բանիւ, ամէն կողմերէն, այլ նկարագրապէս և բացարձակապէս՝ մարդկային բարոյական բնաւորութեանը վրայ ազդելու համար բերուած ամենազօրաւորներն են : Բանը այս է, որ Քրիստոնէութիւնը յառաջ կ'անցնի, և իբր տէր իր ձեռքը կը դնէ շարժառիթի ամէն աղբիւրի վրայ, և զանոնք ամէնը կը մենավաճառէ :

Եւ արդ՝ դիցուք թէ անհաւատութիւնը Սուրբ կեանքի միտում տայ շարժառիթներով, որն որ շատ հաւանական չէ, ուսկի՞ց պիտի

առնէ իր շարժառիթները : Աստուծմէ՞ : Բայց անհաւատը շատ վատահ է թէ Աստուած մը կայ : Միթէ երկնից ուրախութիւններէն պիտի առնէ : Ասոնց համար՝ կ'ըսէ թէ երեւակայական մութեանդութեան երազներն են միայն :

Արդեօք դժոխքին տանջանքներէն պիտի առնէ իր շարժառիթները : Անհաւատը բոլորովին վատահ է թէ չկայ այսպիսի տեղ մը : Միթէ սիրոյ սկզբունքէն պիտի առնէ իր շարժառիթները : Աւա՜ղ, անհաւատութիւնը իր դրութեանը մէջ չունի մեռնող փրկիչ, չունի քաշարար արեամբ ներկեալ խաչ : Եւ արդեօք կրնայ առնել իր շարժառիթները յաւիտենականութենէն : Անհաւատը բոլոր դրութեամբը կը պնդէ թէ մահը յաւիտենական քուն մըն է :

Ո՛հ . ի՞նչ խեղճ բան է անհաւատութիւնը , երբ անոր ճշմարիտ բնութեամբը տեսնուի : Ի՞նչ զաղիւր , ի՞նչ վտիտ , ու նաև ի՞նչ զարհուրելի : Արդէն ըսած եմ որ , եթէ Գլքիստոնէութիւնը ընդհանրապէս տիրէ 'ի ըսփիւռս աշխարհի , և անոր պատուիրանաց երկայնութեանը ու լայնութեանը համեմատ դուրձուի , հարկ պիտի չըլլայ նիգերու , կղպանքներու , բանտերու և տանջանարաններու , և ոչ ալ ասոնց նման ուէ բանի մը , վասնզի մարդը պիտի ըլլայ իբր հրեշտակ , և երկիրը՝

դրախտ : Սակայն , ընդհակառակն , եթէ անհաւատութիւնը ամէն տեղ տիրէ , խեղքը դըլըխը ուէ մարդ կը հաւատայ թէ նիգերու , կղպանքներու , բանտերու և տանջանարանաց պէտք պիտի չըլլայ . թէ մարդ հրեշտակի նըման պիտի ըլլայ , ու երկիրը՝ դրախտ : Չեմ կարծեր :

Աստուածային նախախնամութեան թոյլտուութեամբը անգամ մը անհաւատութիւնը տիրեց — ո՛ւր : Յեղափոխական Գաղիոյ մէջ — Էֆէ : Այնպիսի ժամանակի մը մէջ , որ յարմարապէս կը կոչուէր «թագաւորութիւն արհաւիրանաց»՝ Այո՛ , անատենը անհաւատութիւնը տիրեց և զօրացաւ , վասնզի այն ատեն Աղգային ժողովը վճռեց թէ Աստուած չկայ : Քրիստոնէական Շաբաթը , այն է կիրակին վերցաւ , եկեղեցիները բանականութեան մեհեաններու փոխուեցան , մահը յաւիտենական քուն մը հրատարակուեցաւ , և Աստուածաշունչը ծաղր ու ծանակաւ և արհամարհանօք լիոնսի փողոցներուն վրայէն քաշուեցաւ : Այո՛ , այն Աստուածաշունչը որ փառաւորապէս զարդարեալ սենեակներուն մէջ , և շքեղ սեղաններու վրայ պէտք է դնել , այն Աստուածաշունչը որ արժանի է թագաւորական պալատանց ամենաշքեղ սենեակներուն մէջ պահուիլ , անհաւատութեան ձեռքովը փողոցներուն ցեխերուն մէջ քարշ ածուելու ստորնա-

ցաւ. այն Աստուածաշունչը որուն էջերուն մէջ պարունակեալ փառաւոր և չնաշխարհիկ ճշմարտութիւնները և պատգամները տանեաց բարձրութիւններէն արժան էր հրատարակուիլ 'ի լուր հանուր մարդկութեան, անհաւատութիւնը լիրբ ձեռքերով ամէն ճիգ 'ի դորձ դըրաւ անոր ազդու և քաղցր ձայնը հեղձամըլձուկ ընել:

Այո՛, յանդգնութիւն ըրած չեմ ըլլար, երբ ըսեմ թէ անհաւատութիւնը ուր որ տիրեց անոր պտուղները Սողոմոն պտուղներ եղան, և անոր ողկոյղները Գոմորի ողկոյղներ եղան: Երբ անհաւատութիւնը Գաղիոյ մէջ թագաւորեց, անոր թագաւորութիւնը խիստ զարհուրելի եղաւ: Անոր արքայական թագը սոսկում էր, անոր դահը գլխատութեան տեղ էր, անոր գաւազանը պատերազմական կացինն էր, անոր պալատական գաւիթը արեան դաշտ մը, և իր արքայական պատմութեանները մարդկային արեամբ շողախեալ, շողախեալ, և շողախեալ: Բոլոր Գաղիա կը նմանէր ընդարձակ սպանդանոցի մը, և Գաղիոյ իշխանները անյատակ անդունդէն ելլող տէմոններ էին:

Ինչպէս որ Յակոբ նահապետ իր որդւոցը Շմաոնին և Ղևին համար ըսաւ, նոյնպէս մենք կրնանք ամենայն յարմարութեամբ անհաւատական խումբին համար ըսել թէ «Իմ

հոգիս անոնց խորհուրդներուն չմտնէ, իմ պատիւս անոնց ժողովքին հետ չմիանայ:» «Անոնց վէմը մեր վէմին պէս չէ, ու մեր թըլձնամիները ... քանի» դատաւոր ըլլան:»

Ահաւասիկ անհաւատութիւնը այսպիսի բարոյական աւերումներ ըրած է մարդկութեան մէջ. բայց Աստուածաշունչին կրօնքը կամ ֆրիստոնէութիւնը ի՞նչ բարոյական ազդեցութեանց հեղեղներ թափեց, և տակաւին կը թափէ աշխարհիս ամէն կողմերը: Ի՞նչ զարմանալի փոփոխութիւններ կը դործէ ոչ միայն քաղաքականացեալ աշխարհաց մէջ, այլ բուն իսկ Հնդկաստանի, Չինաստանի, Ճաբոնի և Զուլաստանի, և թաղաղական ովկիանոսի կղզեաց մէջ:

Աստուածաշունչը իբր Գոմորի հնարուած է այսինչ դործը կատարելու համար. և փորձէ թէ արդեօք ան իր դործը կը կատարէ թէ չէ: Աստուածաշունչը կը պարունակէ գաղափար մը մարդկային ազդին փրկութեանը և բարձրացումանը: Անոր նպատակն է անկեալ մարդկութեան տխուր աւերակները նորոգել, զանկաւ բարձրացնել, վերակազմել, վերածընել, ազնուացնել և փառաւոր էակ մը ընել: Արդեօք նա իւր խոստմունքները կարող է կատարել: Թէպէտ աշխարհիս խաւար դարերուն մէջ Աստուածաշունչ, կամ ֆրիստոնէութիւնը այնպիսի զօրութիւն մը ունեցած ըլ-

լայ, բայց ներկայ լուսաւորեալ դարուս մէջ ալ արդեօք նոյն զօրութիւնը ունի՞։ Արդեօք Աստուածաշունչը կամ Գրիստոնէական կրօնքը ներկայ ժամանակիս համար հին չէ՞։ Ինչպէս որ ներկայ դարուս մէջ եղած գիւտերովը հին աշխարհի վերաբերեալ բաները անցած են, զորօրինակ, ինչպէս որ հին առաջապատուոր նաւերուն տեղը եկած են շոգե- նաւներ, ձիերով եղած երկար և ձանձրալի ճամբորդութեանց տեղ շոգեկառքեր, և հետի կամ ձիաւոր սուրհանդակներու տեղ հեռագիրներ, և դերձակին ասեղին տեղը կարի արագաշարժ մեքենաներ և այլն, արդեօք անանկ ալ Սուրբ Գրքին, կամ Գրիստոնէական կրօնքին տեղ ուրիշ հզօր գիրք մը կամ կրօնքի հզօր դրութիւն մը եկած և այն գիրքը ու այն կրօնքը որ դարուց 'ի դարս մարդկութեան գիրքը և կրօնքը եղած էր, անցած դացած, կամ իր ազդեցութիւնը կորսնցուցած է։ Ներկայ դարուս մէջ նոր գրեանք, գիտութեանց նոր դրութիւնք, արհեստից նոր մեթոտներ, ամենայն ինչ նոր։ Ուրեմն այս նորութեանց մէջ սխալմունք ըրած ենք “Հին Աստուածաշունչ մը, կամ հին կրօնք մը” երկար ատեն բռնել կենալնուս համար։ Բայց ոչ, սխալած չենք։ Աստուածաշունչը և Գրիստոնէութիւնը աշխարհիս ամէն դարուն համար, և ամէն ժողովուրդներուն համար է։

Այս մեքենային զօրութիւնը դարերուն փորձերը կը հաստատեն։ Մեքենայ մը փորձելու համար հարկ է տարբեր պարագաներու, և մանաւանդ ամենէն դժուար պարագայից մէջ գործել տալ։ Ուկիանոսին վրայէն նաւարկելու շոգենաւը փորձուելու չէ միայն գետի մը կամ ծոցի մը ջուրերուն վրայ, այլ ուկիանոսին բարձրաբերձ ալեացը վրայ, և երբ մըրը կալից ուկիանոսին լեռնանման կոհակներուն կուրծք կու տայ, յայնժամ ամէն մարդ կը վստահի շոգենաւին։ Այսպէս են ամէն տեսակ մեքենաներ. պէտք է որ փորձուին իրենց գործելու ամենէն գէշ պարագայից մէջ։

Այսպիսի տարիներուն փորձը ցուցուց թէ Աստուածաշունչը, կամ Գրիստոնէութիւնը ամենէն գէշ երկիրներու ժողովուրդոց մէջ ինչպէս գործեց. և ինչ բարոյական գեղեցիկ պտուղներ յառաջ բերաւ։

Հնդկաստան սատանային ամրոցն է։ Հընդէկաց կրօնքը երկաթէ շղթաներ հիւսած է իրեն գերիներուն շուրջը։ Հնդկաստան բազմաստուածութեան և կռապաշտութեան մէջ է. իր կրօնքը չունի մարդոց վրայ վերածնող և բարձրացնող ազդեցութիւն։ Հնդիկները շատ կրօնասէր, և միանգամայն խիստ անբարոյական ժողովուրդ են։ Ասոնք հանճարեղ, սրամիտ, հաստատամիտ, և իրենց հին դրութեանը հետ զօրաւոր կերպիւ միացեալ ժո-

ղովուրդ ևն : Պրահմինեանները Գրիստոնէութեան ամենէն կարող և անողոքելի հակառակորդներն են . վասնորի Գրիստոնէութիւնը «Նոր կրօնք» կը կոչեն : Եթէ Աստուածաշունչը կամ Գրիստոնէութիւնը Հնդկաստանի մէջ կը գործէ և հոն բարոյական աղբեղութիւն մը կ'ընէ , ուրեմն կրնանք ապահովապէս հետեւցնել թէ ամէն տեղ պիտի գործէ : Հնդկաստանի մէջ Գրիստոնէութիւնը զարմանալի կերպով կը գործէ : Անգամ մը Հնդկաստանի մէջ մեհեանի մը քրմապետը հոն աշխատող միսիոնարի մը մօտենալով հարցուցած է թէ՞ «Տէ՛ր՝ կը հաճիս հաղորդելու ինձ գաղտնիքը . ի՞նչ բան է որ ձեր Աստուածաշունչը այսպիսի զօրութիւն մը կ'ունենայ զայն ընդունողներուն կենացը վրայ : Արդ՝ ութը ամիս է որ այս գիւղէն մարդիկ ձեզի յարեցան : Աւա՛ղ , անոնք կռուասէր էին , ծոյլ էին , չռայլ և ցոփ էին , և տե՛ս թէ ի՞նչ տարբերութիւն կայ հիմա անոնց մէջ : Հիմա գործունեայ աշխօյժ , աշխատասէր են , ոչ կ'արբենան և ոչ կը կռուին : Երբ անոնք Գրիստոնեայ եղան , զանոնք հալածողներէն մին էի և կը ջանայի որ Գրիստոնէութիւնը հոս իր ոտքը դնելու տեղ չունենայ , բայց անոնք հաստատ կեցան , եւ հիմա այս բոլոր սահմանին մէջ եղող ժողովուրդը զանոնք կը յարգէ ու կը պատուէ : Ի՞նչ բան է որ Աստուածաշունչը այսպիսի զօ-

րութիւն մը ունի զայն ընդունողներուն կենացը վրայ : Մեր վետան (Սուրբ գիրքը Հնդկաստանցւոց) չունի այսպիսի զօրութիւն : Հա՛ճէ , տէ՛ր , զրուցել ինձ գաղտնիքը : »

Աւետարանի քարոզիչ մը երբ անգամ մը կը քարոզէր Հնդկաստանցւոց վետային անզօրութեանը և Աստուածաշունչին մէջ յայտնուած փրկագործութեան գաղափարին վրայ հեթանոսաց մեծ բազմութեան մէջ , ժողովուրդը խորին ուշադրութեամբ ունկնդիր կ'ըլլար : Երբ ժողովը աւարտեցաւ ունկնդրաց մէջէն Պրահմին մը ելաւ հրաման խնդրեց քանի մը խօսք խօսելու :

Այս մարդը հոն գտնուողներուն մէջ ամենէն գիտնականը ըլլալով և այն բոլոր սահմանին մէջ ամենէն աղէկ տրամաբանը , քարոզիչը խորհեցաւ թէ հիմա տաք վիճաբանութիւն մը պիտի ըլլայ , բայց , կ'ըսէր իր մտքին մէջ թէ , հիմա ժամանակ է իմ փաստաւորէկ պաշտպանել : Բայց փոխանակ քարոզիչին խօսածներուն դէմ խօսելու սա հետեւեալ գեղեցիկ ուղերձը ըրաւ Աստուածաշունչին վրայ : Ըսաւ ,

«Տեսէ՛ք այդ մանկոյ ծառը որ ճամբուն քովը կեցած է : Անոր պտուղը հասուննալու վրայ է : Միթէ այդ պտուղը կը բերէ իրեն կամ ի՞ր օգտին համար : Այս վայրկեանէն որ առաջին հասուն պտուղները իրենց տեղին

կողմերը առաւօտեան արեգակին կը դարձունեն մինչև որ վերջին մանկան վար ձգուած է, տղաքներ ու մարդիկ, և բոլոր անցորդներ փայտերով ու քարերով վրան կը յարձակին, մինչև որ ծառը իր տերեւներէն թափուր, իր ճիւղերը կոտրտած, կը կենայ հոն, և ներքեւը եղած քարակոյտը, և անոր ոստերուն մէջ կեցած փայտերը, միայնակ յաղթանակներու են անոր ցնծալի հունձքին։ Մի թէ ծառը կը վհատի։ Պտուղ բերելէն կը դադարի։ Կ'ըսէ՞ թէ՝ «Եթէ անպտուղ ըլլամ, ոչ ոք ինձի քար պիտի նետէ, և ես խաղաղութեամբ պիտի ապրիմ։» Ոչ երբէք։ Հետեւեալ եղանակին դարձեալ կ'երեւին բողբոջեալ տերեւները, գեղեցիկ ծաղիկները, և փափուկ պտուղը։ Դարձեալ վար կը ձգուի, կը ջախջախուի և կը վերաւորուի, բայց պտուղ կը բերէ, և որդւոց որդիք անոր ճիւղերը վար կ'առնեն և անոր պտուղը կը վայելեն։»

«Ասիկա օրինակ մըն է այս քարոզիչներուն։ Ասոնց վրայ ես լաւ հսկողութիւն ըրի, և իրենց ինչ ըլլալը կը տեսնեմ։ Ինչո՞ւ համար այս երկիրը եկած են ասոնք։ Ի՞նչ բան զանոնք կը թելադրէ որ ձգեն իրենց ծնողները, բարեկամները, և հայրենիքը, և դան այս անառողջ կլիման. շահո՞ւ համար է որ կու գան։ Մեր մեջէն կառավարութեան գլխաւոր եղողները անոնցմէ աւելի թուշակ կ'ըն-

դունին։ Հանգի՞ստ կեանքի մը համար։ Տես ինչպէս կ'աշխատին։ Ո՛չ, մանկոյ ծառին նըման կ'ուզեն ուրիշներուն օգուտին համար պտուղ տալ, և այսպէս կ'ընեն թէպէտ իրենցմէ բարիք ընդունողներէն անարդ վարմունք և նախատինք ընդունելով։»

«Արդ ո՞վ է որ այսպէս ընել կու տայ։ Իրենց Աստուծանէն։ Չկայ մեր բոլոր սրբազան գլուխանց մէջ բան մը որ կրնայ անոր հետ բաղդատուիլ բարութեան, մաքրութեան, սրբութեան, սիրոյ, և գործքի շարժառիթներու մասին։»

«Անգղիերէն խօսող ժողովուրդները ուսկից ստացան բոլոր իրենց իմացականութիւնը, գործունէութիւնը, սրամտութիւնը և զօրութիւնը։ Անոնց Աստուածաշունչն է որ ասոնք կու տայ։ Եւ հիմա անիկա մեզի կը բերեն ու կ'ըսեն, «Աս է մեզ բարձրացնող, առէք և դուք ևս բարձրացէք ասով։ Անոնք մեզի բռնի ընդունել չեն տար, ինչպէս որ Մահ մետականք ըրին իրենց Գուրանը, այլ կը բերեն զայն սիրով և թարգմանելով մեր լեզուներուն մեր առջևը կը դնեն ու կ'ըսեն, «Տեսէք, կարդացէք, քննեցէք, և տեսէ՛ք թէ աղէկ գիրք մը չէ՞»։ Մէկ բանի մը համոզուած եմ, ինչ որ ուզենք ընենք, որչափ որ կրնանք հակառակինք, Քրիստոնէից Աստուածաշունչն է որ վաղ կամ անագան այս երկրին վերածնութիւնը պիտի գործէ։»

Այո, վայելչաբար կրնանք ըսել հոս թէ՛ «Անոնց վէմը մեր վէմին պէս չէ, և ... Բանն մեր թշնամիները դատաւոր ըլլան»:

Եւ ինչպէս որ ասիկա ճշմարիտ է վատթար Հնդկաստանի համար, ճշմարիտ է նաեւ խաթարեալ Զուլաստանի համար, և աշխարհիս ամէն կողմերուն համար: Եթէ այս մեքենան հոս կրնայ յաջողիլ, ուրեմն աշխարհիս ամէն կողմերն ալ կրնայ յաջողիլ: Ես կ'ընդունիմ այնպիսի կրօնք մը իբր ճշմարիտ, իբր աստուածային, ուր որ գտնեմ, որ հանուր մարդկութեան վրայ բարոյական այնպիսի բարձր և հզօր ազդեցութիւն կ'ունենայ: Հոս է ահա հզօր փաստ մը ընդդէմ անհաւատութեան: Անհաւատը ի՞նչ փաստ կը փնտռէ Գրիստոնէութեան աստուածային ծագմանը:

Սիրելի եղբարք, ներկայ ժամանակիս մէջ մեր ազգին կանգամանը համար շատ կարեւոր դործ ունինք. մեր ազգը այժմ ազգերը բարձրացնող և վերածնող գիրքը իւր ծոցէն դուրս նետելու վրայ է, և տարակոյս չկայ թէ՛ եթէ այսպէս շարունակէ անխուսափելի կորուստը պիտի գայ. բայց Գրիստոնէութեան ճշմարտութիւնը ու գերազանցութիւնը ոչ այնչափ աշխատինք փաստաբանութիւններով ապացուցանել, որչափ որ անոր մեր կեանքին վրայ ըրած բարոյական գերազանց ազդեցութիւններովը:

Գ. Գրիստոնէական կրօնքին գերազանցութիւնը կը տեսնուի մարդուն երջանկութեանը հետ: Ի՞նչ բան որ մարդկային բնաւորութեանը վրայ նպաստաւոր ազդեցութիւն ունի, նպաստաւոր ազդեցութիւն ունենալու է նաեւ մարդկային երջանկութեան վրայ: Այսինքն ի՞նչ բան որ մարդկային բնաւորութիւնը կը վերածնէ, կը բարձրացնէ, կը վսեմացնէ, և կ'ազնուացնէ, այն նոյն բանը նաեւ կ'երջանկացնէ. ասոնք իրարմէ չենք կրնար զատել, վասնզի ասոնք իրարու հետ այնպէս կցուած են ինչպէս որ օդ-ապարիկը և անոր կառքը. մէկը վեր ելլելով միւսն ալ իր հետը վեր կը հանէ:

Թէ Գրիստոնէական կրօնքը նպաստաւոր է մարդկային երջանկութեան, կը հաւատամ թէ՛ շատ անհաւատներուն և զանիկա յայտնի չդաւանողներուն գաղտնի համոզումն է: Շատ անգամ յայտնի չարերը կ'ըսեն թէ «Կը հաւատամ թէ իրական Գրիստոնէան աշխարհիս մէջ ամենէն երջանիկն է»: Եւ անգամ մը սկիստիկեան մը ըսած է իր վշտացը մէջ՝ բարի Գրիստոնէի մը թէ՛ «Ո՛հ, տէր, դուք Գրիստոնէայքդ. Բե՛ր վրայ առաւելութիւն ունիք»:

Ուստի կրնամ համարձակաբար պնդել թէ՛ հանրական զգացումը մեր կողմն է. և կարծեմ կրնամ ցուցնել թէ այս հանրական զգացումը լաւ հիման վրայ կեցած է, քանզի

ի՞նչ կ'ընէ Գրիստոնէական կրօնքը: Կը նուաճէ հոգիին մրկակից կիրքերը. առիւծը դառի կոփօխէ. անգղը՝ աղաւնիի. կրօնք մը որ կրնայ այսպիսի փոփոխութիւններ ընել, արդեօք նպաստաւոր չ'ըլլար մարդկային երջանկութիւնը:

Ի՞նչ կ'ընէ Գրիստոնէական կրօնքը: Բարձրը և երջանկարար զգացմանց շարժում կուտայ. զանոնք գործողութեան մէջ կը դնէ: Փոխանակ քաջալերելու բարկութիւնը, սըրտմտութիւնը, չարակամութիւնը, վրէժխնդրութիւնը, և ուրիշ ատելի և հոգին տանջող կիրքերը, անոր ազդեցութեանը ներքեւ եղողները կ'ընէ բարերար, քաղցր, կաթողին, և ներող: Եւ արդ՝ այսպիսի կրօնք մը երջանիկ չ'ընէ:

Մարդկային երջանկութիւնը յառաջ կուգայ անոր բոլոր ստորին կամ անասնական կրկցը ներդաշնակ գործողութենէն: Երբ կը կատարին մարդուն կիրքերը, մարդ ինքզինքը կը կորսնցնէ: Արարիչը իմաստուն նպատակներով դրած է մարդկային բնութեանը մէջ այնպիսի կիրքեր որք բնութեամբ կը նմանին արջերու, վագրերու, առիւծներու, գայլերու և այլն: Եթէ ասոնք չլծաներով չկապուին, այլ թոյլ տրուին որ ուղածնուն պէս գործեն, յայնժամ մարդուն բարձրագոյն բնութեանը մէջ խանգարում և կործանում կը բերեն. և

բանական մարդը ասոնց կատաղի յարձակմանց մէջ կը սպառի: Այս վիճակին մէջ մարդը չկրնար երջանիկ ըլլալ: Արդ՝ Գրիստոնէութիւնը կու գայ, և արջը կը բռնէ կը կապէ, և իր տեղը կը գոցէ, առիւծը կը կապէ և իր տեղը կը գոցէ, գայլը կը բռնէ շղթայակապ կ'ընէ և իր տեղը կը գոցէ. այսպէս ընելով մարդկային բնութեան մէջ ներդաշնակութիւն մը յառաջ կը բերէ, և խաղաղութիւն ու անգործութիւն կը տիրէ. հետևապէս բարձրագոյն կարողութեանց գործելու և բարձրանալու ազատութիւն: Ուստի մարդը կ'ըլլայ հրեշտակ մը, կ'ըլլայ երջանիկ:

Գրիստոնէական կրօնքին մէջ փրկչի մը անհուն սիրոյ յայտնութիւնը կայ. և այս սէրը սրտին մէջ կը հեղու այն քաղցր վստահութիւնը թէ իր բոլոր մեղքերը ներուած են յանուն Յիսուսի, թէ յաւիտենական Աստուածը մեր Հայրն է, թէ երկինքը մեր հայրենիքն է, մեր տունն է, և թէ՛ եթէ այս վրանի նման մեր երկրաւոր տունը քակուի, շինուածք մը ունինք մենք Աստուծոյ անձեռագործ տուն մը՝ յաւիտենական երկինքի մէջ:

Ո՞հ. երանելի և օրհնեալ բան մըն է Գրիստոնեայ ըլլալը. մինչև անգամ «եթէ ցընորը մ'ալ ըլլայ» ինչպէս որ մէկը ըսած է «քաղցր ցնորը մըն է» և «եթէ սուտ, չկայ

ճշմարտութիւն մը որ այս սուտին չափ պատուական ըլլայ։” Տե՛ս դարձի եկող երիտասարդը՝ որուն դարձին վկայութիւնները պայծառ և յստակ են, ո՞րչափ երջանի՛կ է։ Եւ տե՛ս այն մահամերձ Գրիստոնեան որ յաւերժական փառաց լիուրի յուսով այս աշխարհէն կը մեկնի, ի՛նչ յաղթանակաւ կ’անցնի փառաց մէջ կը մանէ։

Պենտեկոստէի օրուան դարձի եկողները, կը կարգանք թէ, կերակուրնին կ’ուտէին ուրախութեամբ և միամտութեամբ սրտի, և զԱստուած կը փառաբանէին. և երբոր Սամարիայի մէջ շատերը հաւատացին, կը սորվինք նաև թէ այն քաղաքին մէջ մեծ ուրախութիւն կար։

Գրիստոնէութիւնը նախկին Գրիստոնէից կեանքին վրայ ի՛նչ երջանիկ ազդեցութիւն բրաւ։ Անոնց սիրտը մաքրեց, անոնց կեանքը սրբեց բարոյական ամէն ազդեցութիւններէ, և զանոնք անպատմելի երջանկութեամբ լեցուց։ Եթէ ճշմարիտ Գրիստոնէութիւն երկրիս ամէն կողմը սփռի, տարակոյս չկայ թէ անապատը պիտի ուրախանայ և վարդի պէս պիտի ծաղկի։

Գրիստոնէութիւնը երանաւետ ազդեցութիւն մը ունեցաւ առ հասարակ ԸՆԿԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ։ Անոր ոգին անկախ ազգաց մէջ տեղը միութեան կապ եղաւ։ Հրէին և

հեթանոսին մէջտեղը եղած պատուարը քակեց, անոնց նախապաշուրումները ջնջեց, և իրարու հետ միացուց։ Խափանեց հպարտութիւնն ու վրէժխնդրութիւնը՝ որոնք աղբիւր են պատերազմի և արիւնհեղութեան, և յառաջ տարաւ խոնարհութիւնն ու ներողամտութիւնը։

Գրիստոնէութիւնը իւր «նկե՛շ դաւանողները ըրաւ արդար և իրաւասէր, և ներշնչեց զանոնք հաստատութեամբ ի ներքոյ հալածանաց։ Առաքելաւք և աւետարանիչք առաւել համբերեցին ամենասաստիկ տանջանաց քան ուրանալ իրենց կրօնքը, ոչ ալ անոնց յաջորդող նախկին Գրիստոնեայք համոզուեցան ըսպաւնալեօք կամ տանջանօք թողուլ իրենց դաւանութիւնը։ Անոնք իրենց թշնամեաց դէմ ոչ վրէժխնդիր եղան և ոչ զանոնք արհամարհեցին, այլ բոլոր անտանելի տանջանաց տալին անյաղթելի հեղութեամբ, համբերութեամբ և հնազանդութեամբ։ Եւ մանաւանդ ուր որ Գրիստոնէութեան երջանկարար ազդեցութիւնը թափանցեց, ընտանեաց մէջ ալ իջաւ, և իր հետը խաղաղութիւն ու երջանկութիւն տարաւ։

Իգական սեռը ինչպէս էր վաղեմի հեթանոս ազգաց մէջ, նոյնպէս արդի հեթանոս ազգաց մէջ վատթար և չարաչար կը դործածուի. հոն կանայք կը բարձրանան, և ընկերա-

կանութեան մէջ պատուաւոր տեղ մը կը բռնեն շատ նկատումներով: Ասոնց հետ՝ ֆրիստոնէութիւնը ուր որ տարածուած է, ծնողական իշխանութեան խստութիւնը զսպուած է: Տկար, տգեղ կամ անօգնական տղաքը դուրս նետելու, կամ սպաննելու բարբարոսական սովորութիւնը՝ որ շատ տեղեր օրինօք վաւերացեալ էին, հիմա ջնջուած է, և բարձի թողի եղած տղոց պաշտպանութեանը համար հիւանդանոցներ և որբանոցներ հաստատուած են: Եւ այն անընկճելի իշխանութիւնը՝ որ ունէին հայրեր ու երիկներ, և որով տղոց վիճակը գերեաց վիճակէն չարագոյն կ'ըլլար, և կանայք անգութ վարմանց ենթակայ կ'ըլլային, այժմ ֆրիստոնէութեան քաղցր ոգիովը ջնջուած է, և բոլոր յարաբերութեանց մէջ երջանկութիւն կը տիրէ, որչափ որ ֆրիստոնէութեան ոգին կը տիրէ:

Այսպէս, քանի որ Աւետարանը կու տայ ընդանկաւ խաղաղութիւնը և ընկերական երջանկութիւնը յառաջացնելու ամենալաւ կանոնները, վերցուցած է նաև ասոր առջևէն մեծ խոնհոգիաները: Ընկերականութեան ստորին վիճակը բարւոքած է, և մարդկային ամէն տեսակ թշուառութեանց համար դարմաններ գտնուած են ֆրիստոնէից առատաձեռնութիւններովը: Հեթանոսները չունէին հրապարակական տեղեր հիւանդաց, աղքատաց, այ-

բեաց և որբոց դիւրութեանը համար, մինչդեռ ամէն ֆրիստոնեաց երկրի մէջ այսպիսի մարդասիրական նպատակներու համար գլխի բաղմաթիւ հաստատութիւններ կան: Այս Աստուածային ակէն բղիտով բարեսիրութեան յորդաբուղիս հոսանքը հազիւ թողած է միջոց մը որ խղճալեաց տանջանքները մեղմացնելու և զանոնք երջանիկ ընելու համար փորձուած չըլլայ: ֆրիստոնէութիւնը գնաց յանցաւորաց և իշխանագործաց բնակարանները և ջանաց արդարութեան ճշգրիտ օրինաց համաձայն միսթարութիւն տալ բանտարկելոց: Պարապ տեղը կը խուզարկենք այնպիսի բարեսիրութեանց յորդորներ հեթանոս բարոյագէտներու գրուածոց մէջ: Կիկերոնի գրուածոց մէջ բառ մը չենք կրնար գտնալ աղքատաց, գերեաց և յանցաւորաց օգտին համար. համառօտիւ, հոն կը գտնենք սէր առ բարեկամս և ազգականս, և բարեսիրական գործքեր սոսկ աշխարհասիրական և անձնասիրական նպատակներու համար. և եթէ այդ Բարոյագէտները լաւագոյնը կ'ընեն, առնոր վառքը ֆրիստոնէութեան տալու են: Ո՞վ էր որ վերջացուց այն քստմնելի սուսերամարտից կոտորածները որ հազարաւոր թշուառ հոգիներ Հռոմի մէջ կորսնցուց: ՔՐԻՍՏՈՆԷՆՈՒԹԻՒՆԸ: Ո՞վ էր որ այնչափ հաստատութիւններ ըրաւ մոլիները յուզութիւն բերելու, և

մինչև անդամ ոճրագործները հրահանգելու համար։ ՔՐԻՍՏՈՆԵՍԻՓԻԻՆՆԸ։ Ո՛վ էր որ այլ ընդ եւ որքը պաշտպանեց անիրաւութեան դէմ, որք իշխանադռնները՝ յափշտակիչներու և ապստամբ հպատակաց դէմ, հպատակները՝ բռնութեանց և հարստահարութեանց դէմ, դատաստանական ատեաններու մէջ տկարը՝ զօրաւորին դէմ, նաւաբեկեալ ապրանքներն ու անձինքը՝ յափշտակողներու դէմ, մէկ խօսքով ամէն կարգի և աստիճանի մարդիկ՝ նեղութեանց և թշուառութեանց դէմ։ ՔՐԻՍՏՈՆԵՍԻՓԻԻՆՆԸ։ Եւ թէպէտ աշխարհիս մէջ ոճրագործութիւններ և չարութիւններ ու արիւնհեղութիւններ և թշուառութիւններ կան, բայց ասոնք ապացոյց չեն թէ փրիստոնէութիւնը մարդկային ազգը երջանկացնող կրօնքը չէ։ Փրիստոնէութիւնը ասոնք կը վերցնէ և պիտի բոլորովին վերցնէ երբ բոլոր մարդիկ անոր հնազանդին։ Ասոնք ապացոյց չեն փրիստոնէութեան ոգիին դէմ որ մարդը երջանիկ ընել է։ Այս կրօնքը ինչ համեմատութեամբ որ կը տարածուի, նոյն համեմատութեամբ այս բաները կը վերնան, և երջանկութիւնը կը տարածուի։ Սնոր բնութիւնն է վերցնել և չորցնել թշուառութեան աղբիւրները և երջանկութեան դետերը կասեցնել հանուր աշխարհի մէջ։ Փրիստոնէութիւնը պիտի ջնջէ Հայը հարստահարող

փիւրաին ոգին, պիտի փոխէ զայն և դառ պիտի ընէ. և կամ թէ փրիստոնէութիւնը դայլը գառին հետ պիտի բնակեցնէ։

Մնցինք հիմա ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆՅ և ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ։ Ուր որ Աւետարանը տարածուեցաւ, բոլորովին համոզիչ վկայութիւն ունինք թէ հզօր ազդեցութիւն մը ունեցաւ մարդուն ներկայ վիճակը բարւոքելու։ Բազմաստուածութիւն և կռապաշտութիւն՝ մարդազոհերով մէկտեղ, և բոլոր անգթութիւններով և ցոփակեաց անբարոյականութիւններովը հանդերձ, հիմն ի վեր տապալեցաւ։ Եւ երբ ազգերն ու կառավարութիւններն փրիստոնեայ եղան, շարժեցան նախկին փրիստոնէից մինչև անդամ նախատանաց, և հալածանաց մէջ ցուցուցած մեղմ, քաղցր և բարեսէր ոգւովը։ Սն իշխանները որ փրիստոնէութիւնը ընդունեցին՝ իրենց հեթանոս նախորդներէն աւելի խոնարհ եղան, խառնեցին փրիստոնէական բարոյականութիւնը իրենց քաղաքական օրինաց հետ, և իրենց կրօնքին ներշնչած մարդկութիւնը և բարեգործութիւնը իրենց քաղաքական օրինաց մատենից մէջ ընդօրինակեցին։ Նուազագոյն թաղաւորներ սպաննուեցան, և նուազագոյն յեղափոխութիւններ եղան փրիստոնէական աշխարհաց մէջ։ Աւետարանին զօրութիւնն է միայն որ մեծապէս բարեկարգեց ազգաց օրէնքները, և նուազեցուց

պատերազմի սոսկումները : Ճշմարիտ է որ ցարդկարող չեղաւ անիրաւ պատերազմները երկրէս վերցնելու : Բայց եթէ վերցնէր, շատ զարմանալի կամ հրաշալի բան մը պիտի ըլլար, երբ կը տեսնենք թէ աշխարհիս մեծ մասը ֆրիստոնէութիւնը ընդունած չեն, և ֆրիստոնէից խիստ մեծ մասն ալ «բոսն» ընդունած չէ : Տակաւին իր ազդեցութիւնը ունեցած է. և այն ազդեցութիւնը մարդուն երջանկութեանը համար նպաստաւոր եղած է : Վասն զի այն ցուրտ անդթութիւնը՝ որ պատերազմ մը նկատեց ոչ թէ իբր ամենամեծ հարուած մարդկային ցեղին, այլ կեանքին առաջին դործը և ամենաչքնաղ հաճութիւնը, հիմա հազիւ կը տեսնուի ֆրիստոնէութիւնը դաւաճող ազգաց մէջ, թէպէտ վաղեմի ամենէն քաղաքակրթեալ ազգաց մէջ ասկէ աւելի յաճախ բան մը չկար : Եւ ասոնք առաքինութիւն կը մեղուէր : ֆրիստոնէութեան ոգին է միայն որ վեհապետաց և պետութեանց տեսութիւնները չափաւորելով, և կառավարութեանց սահմանադրութեան նպատակին, այսինքն ընկերականութեան բարեւալութեան յառաջացմանը առաջնորդելով, իր հպատակաց երջանկութիւնը և ազգաց իրաւանցը մտադիր կ'ընէ : Արդար և բանաւոր քաղաքականութեան ոգին է որ կառավարիչները կը ներշնչէ Աստուծոյ դիտաւորութիւնները կատարելու :

բաղձանքով, սորվեցնելով անոնց ընդհանուր և տեական սկզբունքներով ընկերութեան ամէն մէկ դասին շահերը յառաջացնել : ֆրիստոնէութեան ազդեցութիւնը որչափ որ զօրացաւ, հին տիրապետութեանց կատաղութիւններն ալ անցան : Յունաստանի և Հռոմի մէջ տիրապետաց օրէնքները, խանդարումները և բռնաւորութիւնները այժմ չկան ֆրիստոնեայ պետութեանց մէջ : Մանաւանդ Ամերիկայի հանրապետութիւնը այսօր կրնայ օրինակ մը ըլլալ ցուցնելու ֆրիստոնէութեան երջանիկ ազդեցութիւնը : Ուսկից է Ամերիկայի յառաջադիմութիւնը, ուսկից է անոր յաջողութիւնը, և երջանկութիւնը. ՔՐԻՍՏՈՆԵՍԻՅԱՆ Ե :

Բայց ֆրիստոնէութեան երջանկարար ազդեցութիւնը միայն այսչափ չէ, կամ յիշեալ սահմաններուն մէջ չէ :

Հիմակուան ամենէն քաղաքակիրթ ազգերը անոր պարտական են քրիստոնէական և պահպանութիւնն ու տարածումը : ֆրիստոնէութիւնը միջոց եղած է ամէն ազգաց մէջ ուր որ հաստատուած է, ամէն տեսակ զիտութիւն պահելու և տարածելու : Օրէնքը, Աւետարանը, անոնց մեկնութիւնները և հայրապետաց դործքերը գրուեցան եբրայեցերէն, Յունարէն և լատիներէն լեզուներով, այնպէս որ այս երեք լեզուաց հմտութիւնը անհրա-

Ժեշտ հարկ եղաւ անոնց որ կ'ուղէին հանճարեղ ֆրիստոնեայ ըլլալ : ֆրիստոնէութիւնը գրոց մէջ ըլլալով, անոր ուսուցիչներուն պէտք եղաւ ուսմունքը . չէր կրնար ուսմունքը բոլորովին կորսուիլ, մինչդեռ կային կարգ մը մարդիկ որ քահանայութեան յարմարութիւն ունենալու համար պարտաւորեալ էին քիչ շատ ուսմունք ունենալ : Տակիտոսի ժամանակ (յա մի Տեառն 108) Գերմանական ազգերը օտար էին գրոց, և հետեւեալ երկու իրողութիւնները կը ցուցնեն թէ ուրիշ ազգերն ալ անուս պիտի մնային եթէ աւետարանին ուսուցիչները անոնց հրահանգութեանը համար չաշխատէին : Կոթացիք Աթենքի տիրելով (Յ. Տ. 270) հոն դտած բոլոր գիրքերը մէկ տեղ մը դնելով պիտի այրէին, եթէ անոնցմէ մէկը իր ընկերներուն չըսէր թէ քանի որ Յոյնք ասոնց մով կը զբաղէին պատերազմի արհեստը ձգեցին և շուտով կը յաղթուէին : Կոթացի իշխան մը (Յ. Տ. 293) իր հպատակաց աղոցը թող չէր տար որ դիտութիւն սորվին, խորհելով թէ այսպիսի հրահանգութիւններ մարդը անյարմար կ'ընեն պատերազմական քաջութեանց : Սակայն երբ ֆրիստոնէութիւնը բարբարոսաց մէջ տարածուեցաւ, յայնժամ ուսմունքը ծաղկեցաւ : Կոթացի եպիսկոպոս մը (Յ. Տ. 380) իր անուս քաղաքացւոց համար գիրեր հնարեց, Աստուածաշունչը անոնց

ընդունլը թարգմանեց, և կրթեց զանոնք տնոր վարդապետութիւններովը, և Կոթացիներէն ոմանք այնչափ կրթուեցան որ իրենց թարգմանութիւնը կրնային բաղդատել բնագիրներուն հետ : ֆրիստոնէութիւնը իրլանտայի մէջ չմտած, իրլանտացիք արխաիետ չունէին, բայց ֆրիստոնէութիւնը երբ մտաւ հոն մեծ փոփոխութիւն եղաւ այնպէս որ իրլանտա կը կոչուէր շատ բարեպաշտ և գիտնական մարդոց կղզին : Մնողորիոս, հիւսիսային աղգաց գլխաւոր առաքեալը ոչ միայն աւետարանը քարոզեց այն բարբարոսներուն, այլ պատանիները կրօնքի և գրականութեան մէջ հրահանգելու համար դպրոցներ հաստատեց : Կիւրեղ և Մեթոտիոս որ նոյն ատենը Պուլկարները, Մորաւիացիք, և Պոհմիացիք ֆրիստոնէութեան դարձուցին, առաջուց հընարեցին Սլաւեան արխաիետը, և Աստուածաշունչը, և մէկ քանի Յոյն և Լատին հեղինակներ Սլաւերէնի թարգմանեցին անոնց մտքերը ընդարձակելու և սրտերը կակղցնելու համար : Այսպէս կրնանք ըսել ֆրիստոնէութեան դարձող բոլոր բարբարոսաց համար :

Երբ Յունաց կայսրութիւնը կործանեցաւ 1453 ին Մահմետականաց ձեռամբ, գրականութիւնը Եւրոպիոյ արեւմտեան կողմը ապաստանեցաւ ուր կղերականք եղան անոր պաշտպանները : Երբ բարեկարգութիւն սկսաւ, գրա-

կանութիւնը իր պահուած տեղէն հանեց, եւ տարածուեցաւ տապաքութեան գիւտովը: Սա կայն և այնպէս յայտնութեան այժմու հակառակորդները, մեր բոլոր յառաջագիմութիւնները փիլիսոփայութեան կ'ընծայեն: Բայց երբեք, և Բրիտանիայի երբեք եւ այսպէս ընդհանրապէս Բարեկամութեան գիշերը բացին մեզի Սուրբ Գիրքը, և մարդկային բանականութիւնը կաշկանդող բոլոր շղթաները խորտակեցին:

Կրնանք ապահովապէս ըսել թէ Բրիտանութիւնը գրականութիւնը ծագեցնելով և գրգիռ տալով անոր մարդկային երջանկութեան ուրիշ աղբիւր մը բացաւ: Սակայն Բրիտանութեան երջանիկ արդիւնքները յաջողութեան մէջ միայն չեն: Անկեղծ Բրիտանութեան քայքայ ԶԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ մէջ մասնաւոր քաջաբերութիւններ ունեցած են: Ամէն օրուան փորձառութիւնը կը ցուցնէ թէ մարդը ինչպէս համար անոնք է: Եւ կրօնքը կ'արդիւնէ Բրիտանութեան ընդհանուր մարդկութեան բաժինին մասնակից ըլլալէն: Բայց ի՞նչ նեցուկներ ունի երբ վշտաց բաժակը ձեռքը կը արուի: Այնպիսի նեցուկներ կամ միտքութիւններ որ աշխարհասէր մարդիկ բոլորովին օտար են անոնց: Ասոնք խիստ թշուառ են իրենց վրշտացը մէջ: Եթէ գանգատ չընելու կարող ըլլան, ասիկա իրենց ամենամեծ յաղթանակն է, մինչդեռ Բրիտանութեան կը պարսպանան նե-

ութեան մէջ պարծենալու, և աստուածային ոլոր տնտեսութեանց ի սրտէ կը հաւանին: Եւսոնք իրօք ունին խաղաղութիւն մը որ խելովեր է: Հաւատքով արգարացած ըլլալով խաղաղութիւն ունին Աստուծոյ հետ Յիսուս աստուծի ձեռքովը, ու նաև ունին բարի խղճմտանքին վկայութիւնը, թէ Աստուծոյ շնորհքովը իրենց քաղաքականութիւնը երկինքն է: Ասիկա անոնց համար անպատմելի երջանկութեան աղբիւր է, որ ասիկա չունի օրհասն մը: Ի՞նչ նեցուկիւն իրօք կրնայ տակնուվրայ ընել այն մարդը որ Բրիտանոս կը սիրէ: Ի՞նչ երկրաւոր զօրութիւն կրնայ այսպիսի մարդ մը ապերժանիկ ընել: Անոր հարստութիւնները կ'առնեն. իր գանձը երկինքն է: Իր տունէն կ'արտաքսեն. իր տունը երկինքն է: Շղթաներով կը կապեն. իր խղճմտանքը, իր ոգին, իր սէրը, ազատ են:

Բայց ապագայն յուսովն է մանաւանդ որ Բրիտանութեան երջանիկ արդիւնքները յատկապէս կը գոցուին եւ կը յայտնուին: Ամէն մարդ պիտի մեռնի: Այն ահաւոր վայրկեանին մէջ երբ հոգին երկու աշխարհաց սահմանադրութիւններուն վրայ կը սաւառնի, մարմնաւոր տանջանաց դառնութեանը մէջ, և ամբաստանող խղճմտանքի մը ցաւը կրելով, միտքը զուարթացնող բան մը պէտք է: Այս վիճակին մէջ անհաւատութեան տուած միմիայն

մխիթարութիւնը սա է, «թէ ասկէ վերջը
չկայ»։ Երբ բարեկամներ և աղղականներ ի-
րենց տաղնապալից հայեցումածովքը կը նային
մահուան մօտ հոգիին, երբ խղճմանքը ահա-
ւորապէս կ'արթննայ, և անոր զարհուր-
ձայնը կը բարձրանայ, այսպիսի ժամու մը մէջ
միտքը սփոփելու համար անհաւատութեան
տուած բոլոր քաջալերութիւնը սա է թէ հա-
յա-ի-դէ-ն-ա-կ-ան թէ է. ցուրտ և անմխիթար
վատահութիւն մը։ Եւ ասոր վրայ վատահ ո՛վ
կրնայ ըլլալ։

Արդ՝ ֆրիստոնէական կրօնին ճշմարտու-
թեանն ու գերազանցութեանը վրայ այս ան-
յողդողդ համոզումը ունենալով, այնպէս բարձ-
րացուցէք անոր դրօշը, ով խաչին մեծ ու
փոքր զինուորները՝ որ հանուր Հայութեան
վրայ ծածանելով՝ անհաւատութեան ցու-
ձեռքը կարող չըլլայ զայն վար առնել, և
վստահ ըլլալով թէ անհաւատութեան, և բո-
լոր ուրիշ կրօնից վէմերը պիտի խորտակին
այս յաղթական վէմին առջեւ, անոր վրայ
կանգնած բարձրաձայն հռչակեցէք թէ «ա-
նոնց վէմը մեր վէմին պէս չէ, ու մեր թշնա-
միները «Բանի» դատաւոր ըլլան»։

1m 503.

3177

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0029779

3083